

DEEL 2.

SOCIALE ONGELIJKHEID : DE FEITEN BESCHREVEN

INKOMEN, WELVAART EN ARMOEDE IN BELGIE, 1985-1988

**B. Cantillon, H. Deleeck,
B. Meulemans, K. Van Den Bosch**

Op basis van het Belgisch sociaal economisch panel, uitgevoerd in 1985 en 1988 door het Centrum voor Sociaal Beleid te Antwerpen, kan voor de eerste maal in België de duur en de dynamiek van de bestaansonzekerheid bestudeerd worden, wat het gebruikelijke beeld op enkele punten ingrijpend wijzigt. Het aantal langdurig bestaansonzekeren is veel geringer en bedraagt ongeveer de helft van het aantal geteld op één bepaald ogenblik. Het profiel van de langdurige armoede is globaal genomen, vrij vergelijkbaar met dit van de cross-sectionele armoede. Het longitudinaal perspectief benadrukt vooral de ernst van de situatie bij de werkloze gezinshoofden en de alleenstaande ouders en relateert de hypothese van verjonging van de armoede. Verder blijken de gevolgen van negatieve transitie in de tewerkstellingssituatie van het gezinshoofd groter te zijn dan de negatieve gezinstransities. Tenslotte worden deze resultaten in een ruimer Europees perspectief geplaatst. België neemt in vergelijking met de andere Europese landen, en zelfs in vergelijking met haar Benelux-partners, een gunstige positie in met een relatief klein aantal armen, een geringere graad van inkomensongelijkheid en een minder omvangrijke langdurige armoede.

1. INLEIDING

In dit artikel worden de belangrijkste resultaten gepresenteerd van een onderzoek dat door het Centrum voor Sociaal Beleid werd uitgevoerd bij een representatieve steekproef van 6.471 huishoudens in België (1). De resultaten betreffen de inkomensverdeling, de armoede en de bestaansonzekerheid in België anno 1985 en 1988. Door de toepassing van de panel-techniek (herbevraging in 1988 van huishoudens die reeds in 1985 werden bevraagd) kon voor de eerste maal de dynamiek en de duur van de bestaansonzekerheid bestudeerd worden, wat het gebruikelijke beeld van de bestaansonzekerheid ingrijpend wijzigt. Het aantal langdurig bestaansonzekereren is namelijk veel geringer (zeg de helft) dan het aantal geteld op één bepaald ogenblik.

2. DE ONDERZOEKSGEGEVENS

De gegevens waarop dit artikel is gebaseerd zijn afkomstig van een panelonderzoek bij een representatieve steekproef van private huishoudens in België. Het panel vertrok in 1985 met een zelfwegende steekproef (d.w.z. dat alle eenheden dezelfde kans hebben om in de steekproef terecht te komen) van 6.471 private huishoudens in België. De individuen die deel uitmaken van deze huishoudens, vormen evenzo een zelfwegende steekproef van alle individuen, die in Belgische private huishoudens wonen. De respondent was meestal het gezinshoofd, en in sommige gevallen de partner. Deze gaf informatie over het huishouden als geheel, en over alle individuen afzonderlijk.

In 1988 werd dezelfde steekproef nogmaals ondervraagd (tweede golf). De steekproef omvatte in principe alle huishoudens die in 1985 bevraagd waren, aangevuld met de huishoudens die ondertussen zijn 'afgesplitst' door echtscheiding, verlaten van het ouderlijk huis en dergelijke. Meer precies maakten alle huishoudens waarin zich één of meer steekproef-individuen van 1985 bevonden, deel uit van de steekproef. Door het volgen van de afsplitsingen vormt de steekproef als het ware een dynamische afspiegeling van de Belgische bevolking, zodat de resultaten van 1988 generaliseerbaar zijn naar alle Belgische individuen en huishoudens in 1988. Uitval is er door overlijden, verhuizing naar het buitenland, weigering, of omdat het huishouden niet teruggevonden wordt. De eerste twee redenen impliceren dat het betreffende huishouden de populatie verlaten heeft, zodat geen correctie nodig is. De overige uitval is gecorrigeerd

door middel van wegingscoëfficiënten per huishouden. Deze wegingscoëfficiënten zijn bepaald op basis van een multivariaal model met de dichotomie respons/nonrespons als afhankelijke variabele.

In het model werden een hele reeks kenmerken van het huishouden (gemeten in 1985) opgenomen zoals: de gezinssituatie (alleenstaande of koppel, aantal kinderen en andere inwonenden), de leeftijd, het onderwijsniveau, de tewerkstelling en de beroepsklasse van het gezinshoofd, de tewerkstelling van de partner, het gezinsinkomen, de regio en het type van de woongemeente.

3. DE INKOMENS- EN WELVAARTSONGELIJKHEDEN

Tussen 1985 en 1988 steeg in reële termen het gemiddeld beschikbaar inkomen van de Belgische huishoudens met 5,7%. Omdat gedurende dezelfde periode de gezinnen bovendien kleiner werden (gemiddelde gezinsgrootte in 1985: 2,83 en in 1988: 2,81) vertaalde deze inkomensstename zich in een grotere stijging van het gemiddeld welvaartsniveau met 6,3% (zie tabel 1).

De stijging van het inkomen was echter niet in alle decielen even groot. De huishoudens van de twee laagste decielen zagen hun inkomen met slechts 1% toenemen, de huishoudens van het hoogste deciel met 8%. Van 1985 naar 1988 nam de inkomensongelijkheid (4) dus toe (met 5,8% volgens de Theil-coëfficiënt en met 2,2% volgens de Gini-coëfficiënt). Nadat de CSB-enquêtes voor de crisisperiode 1976-1985 een vermindering van de inkomensongelijkheid registreerden (5) komen wij nu tot de vaststelling dat de eerste fase van de conjuncturele heropleving gepaard is gegaan met een (lichte) toename van de ongelijkheid. Nadere analyse leert dat deze stijging geheel te wijten is aan de stijging van de ongelijkheid bij bejaarden. De ongelijkheid onder actieven, evenals de ongelijkheid tussen actieven en bejaarden bleven gelijk (zie tabel 2).

Tabel 1. Indicatoren van de verdeling van inkomen en welvaart over de bevolking (België, 1985-1988)*

	1985	1988	Procentuele verandering
Gemiddeld beschikbaar gezinsinkomen (2)			
- per huishouden	56.000	59.200	+ 5,7
- per equivalente eenheid (3)	47.800	50.800	+ 6,3
Ongelijkheidsmaatstaf van Theil			
- totaal beschikbaar gezinsinkomen	0,120	0,127	+ 5,8
- gestandaardiseerd totaal beschikbaar inkomen (5)	0,079	0,087	+ 10,1
Ongelijkheidsmaatstaf van Gini			
- totaal beschikbaar gezinsinkomen	0,277	0,283	+ 2,2
- gestandaardiseerd totaal beschikbaar inkomen (5)	0,225	0,234	+ 4,0

* Maandbedragen uit 1985 uitgedrukt in prijzen van 1988.

Tabel 2. De ontbinding van de ongelijkheid volgens de Theil-coëfficiënt over actieven en bejaarden, België, 1985-1988*

	% van bevolking		Gemiddeld inkomen		Theil	
	1985	1988	1985	1988	1985	1988
Totaal	100	100	56.000	58.900	0,128	0,136
Actieven	77,6	75,0	61.600	65.500	0,105	0,108
Bejaarden	22,4	25,0	36.400	39.300	0,127	0,157
Tussengroepsongelijkheid					0,020	0,020

* Maandbedragen uit 1985 uitgedrukt in prijzen van 1988.

Het *structuurbeeld* van de *socio-demografische* samenstelling van de inkomensverdeling is globaal in beide jaren hetzelfde gebleven. De hogere decielen bevatten meer tewerkgestelden, meer grote gezinnen met (schoolgaande) kinderen en minder gezinnen met één inkomenstrekker, de lagere inkomensgroepen bevatten vooral bejaarden.

Toch traden gedurende de beschouwde periode enige belangwekkende veranderingen op, die deels toegeschreven kunnen worden aan lange termijn ontwikkelingen, en deels van recentere datum zijn.

De verbetering - zowel absoluut als relatief - van de inkomens- en welvaartspositie van *bejaarde* huishoudens vormt een *eerste belangrijke structurele verandering*. Het gemiddeld inkomen van bejaarde huishoudens steeg reëel met 8% en de door hen opgenomen pensioenen met 6,6%, terwijl het gezinsinkomen en de arbeidsinkomens onder de actieve bevolking, slechts met respectievelijk 6,3% en 4,8% toenamen. Net als voor de periode 1976-1985, is er tussen 1985 en 1988 derhalve sprake van een verdere nivellering van de intergenerationele inkomens- en welvaartsverschillen (zie tabel 2) (6).

Bij de actieven wordt ook voor de periode 1985-1988 de *dualiseringshypothese* (begrepen als een tweedeling van de samenleving tussen aan de ene kant een minderheid met een lager wordend inkomen uit sociale zekerheid en aan de andere kant een meerderheid met een relatief stijgend inkomen uit arbeid) *door de empirie verworpen*. Het totaal beschikbaar inkomen steeg zowel voor huishoudens zonder, als voor huishoudens met een vervangingsinkomen met ongeveer 7% (zie tabel 3). De inkomensongelijkheid tussen beiden nam niet toe en is bovendien zeer klein. Volgens de Theil-coëfficiënt verklaart de ongelijkheid tussen de groepen uitkerings- en niet-uitkeringstrekkers amper 6% van de totale ongelijkheid binnen de actieve bevolking.

Van groter belang is de ongelijkheid tussen de kleiner wordende groep *ééninkomensgezinnen* en de groeiende groep *meerinkomensgezinnen*.

De groei van het aantal meerinkomensgezinnen (van 49% van alle gezinnen in 1985 naar 56% in 1988) door de aanhoudende stijging van het arbeidsaanbod van vrouwen, gaat gepaard met een verdere terugdringing van ééninkomensgezinnen (éénverdieners, alleenstaanden en éénoudergezinnen) naar de onderkant van de inkomensverdeling. Deze ontwikkeling naar een grotere ongelijkheid tussen één- en meerinkomensgezinnen werd vroeger reeds gerapporteerd voor de periode 1976-1985 (zie Cantillon, 1990). Omdat ook nu de ongelijkheden tussen actieven

en niet-actieven niet toenemen blijft derhalve het besluit geldig dat, als er al sprake zou zijn van een zg. 'tweedeling van de samenleving', de scheidingslijn niet zozeer tussen 'actieven' en 'niet-actieven' loopt, maar veeleer tussen één- en meerinkomensgezinnen. De verschillen tussen één- en meerinkomensgezinnen zijn immers aanzienlijk groter dan deze tussen gezinnen die (al dan niet uitsluitend) van een vervangingsinkomen leven en de anderen.

Tabel 3. Het gemiddeld totaal beschikbaar inkomen van huishoudens op actieve leeftijd, met en zonder vervangingsuitkering, België, 1985-1988.*

Huishoudens	1985	1988	% verandering
Zonder vervangingsuitkering	66.200	70.800	+ 6,9
Met vervangingsuitkering	52.000	55.800	+ 7,3
- pensioen	53.400	58.400	+ 9,4
- werkloosheid	49.800	54.800	+ 10,0
- arbeidsongeschiktheid	56.500	57.800	+ 2,3

* Maandbedragen uit 1985 uitgedrukt in prijzen van 1988.

Op basis van de Theil-coëfficiënt bedraagt de ongelijkheid tussen één- en meerinkomensgezinnen 0,035 (ter vergelijking: de ongelijkheid tussen actieven en bejaarden is gelijk aan 0,020; deze tussen uitkeringstrekkers en niet-uitkeringstrekkers 0,006). Gedurende de voorbije 15 jaren zijn bovendien de verschillen tussen één- en meerinkomensgezinnen voortdurend toegenomen, terwijl - noch in periode van economische crisis noch in de daaropvolgende periode van conjuncturele heropleving - sprake was van een verscherping van de tegenstellingen tussen uitkeringstrekkers en niet-uitkeringstrekkers (zie tabel 4).

Naast deze veranderingen van structurele aard doen er zich in de periode 1985-1988 enkele *nieuwe verschuivingen* voor. Het gaat om de toename van de ongelijkheid binnen de bejaardengroep, de verbetering van de inkomens- en welvaartspositie van de werklozen en de stijging van het aantal tewerkgestelden binnen de huishoudens in de middengroepen van de inkomensverdeling. De economische heropleving was echter te recent en de tijdspanne te kort om het belang en de onderliggende mechanismen van deze veranderingen juist in te schatten.

Tabel 4. De ontbinding van de ongelijkheid volgens de Theil-coëfficiënt over één- en meerinkomensgezinnen, België, 1985-1988.*

	% van bevolking		Gemiddeld inkomen		Theil	
	1985	1988	1985	1988	1985	1988
Totaal	100	100	56.000	58.900	0,128	0,136
Eéninkomens- gezinnen	51,6	45,5	42.300	42.400	0,130	0,147
Meerinkomens- gezinnen	48,4	54,5	70.500	73.200	0,074	0,084
Tussengroeps- ongelijkheid					0,032	0,035

* Maandbedragen uit 1985 uitgedrukt in prijzen van 1988.

Hoewel reeds in 1976 en 1985 een aanzienlijk grotere ongelijkheid werd geconstateerd voor bejaarden dan voor actieven, was er gedurende deze periode geen toename van de verschillen binnen de bejaardengroep. De gegevens voor de periode na 1985 laten nu vermoeden dat de *stijging van de pensioenen* sedertdien *niet meer gelijkmatig verloopt voor alle groepen van bejaarden* (zie tabel 5).

In tegenstelling tot de periode 1976-1985, waarvoor een algemene verschuiving van bejaarde gezinnen naar hogere inkomensdecielen werd geregistreerd, neemt nu het aandeel bejaarden toe zowel in de drie laagste als in de drie hoogste decielen. Op de bodem van de inkomensverdeling was er zelfs een lichte reële daling van de opgenomen pensioenbedragen, terwijl het gemiddeld pensioen in de top van de verdeling steeg met meer dan 10%. Nadere analyse van de toename van de ongelijkheid onder bejaarden toont aan dat deze voor twee-derde is toe te schrijven aan de sterke stijging van de ongelijkheid tussen alleenstaanden, koppels en andere gezinstypes. Zowel bij de jongere als bij de oudere bejaarden is het gemiddeld inkomen van koppels sterk toegenomen terwijl de alleenstaanden hetzelfde inkomen hebben in 1985 en 1988. Daarnaast is ook binnen de groep 'koppels' op zich de inkomensongelijkheid toegenomen (tabel 5).

Tabel 5. De ontbinding van de ongelijkheid volgens Theil-coëfficiënt onder bejaarden, België 1985-1988*.

		% van de bejaarden		Gemiddeld inkomen		Theil	
		1985	1988	1985	1988	1985	1988
Totaal		100	100	36.400	39.300	0,127	0,157
Leeftijd gezins- hoofd - 74	Alleenstaande	25,0	20,0	27.300	26.850	0,096	0,095
	Koppel	27,4	27,0	41.200	44.510	0,084	0,092
	Overige	12,4	14,7	58.600	67.100	0,091	0,112
75+	Alleenstaande	19,0	21,6	24.700	23.890	0,060	0,055
	Koppel	12,3	13,3	35.100	39.270	0,079	0,096
	Overige	3,4	3,3	50.000	49.170	0,064	0,081
Tussengroepsongelijkheid						0,044	0,064

* Maandbedragen uit 1985 uitgedrukt in prijzen van 1988.

De drie hoogste inkomens onder bejaarden (boven 200.000 Bfr. per maand) in 1988 werden uitgesloten.

Binnen de groep van de actieven dient de verhoging vermeld van de arbeidsinkomens in het midden van de decielenverdeling. Dit is hoofdzakelijk te wijten aan de *stijging van het aantal werkenden per huishouden*. De reële individuele lonen bleven immers tussen 1985 en 1988 gelijk (zie tabel 6). Onderliggend waren twee mechanismen werkzaam: enerzijds een toename van de deeltijdse arbeid, met een neerwaartse druk op het gemiddeld niveau van de individuele lonen en anderzijds een lichte stijging van de lonen bij de voltijds tewerkgestelden.

Daarnaast is vooral de *relatieve verbetering van de inkomens- en welvaartspositie van werklozen* van belang. Het totaal beschikbaar inkomen van huishoudens met een werkloosheidsuitkering steeg met 10%. Deze ontwikkeling heeft zich voorgedaan ondanks de aanhoudende daling van de gemiddelde werkloosheidsuitkeringen (- 6,4%), vooral in de hogere inkomensgroepen. Deze schijn-

bare tegenstelling kan begrepen worden vanuit de vermindering van het aantal huishoudens waarvoor de werkloosheidsuitkering de enige bron van inkomen is (door de toename van het aandeel 'samenwonenden' en (vooral) van het aandeel deeltijdse werklozen). De gemiddelde werkloosheidsuitkering daalde voor inwonenden en deeltijdse werklozen met resp. 9,8% en 21,7%, terwijl de uitkering voor de gezinshoofden toenam met 5,4%.

Eenzelfde patroon vinden we, zij het minder uitgesproken, terug bij de arbeidsongeschikten. De individuele uitkeringen daalden met 2,3%, terwijl het totale huishoudinkomen steeg met 2,3%.

Tabel 6. De gemiddelde individuele vervangingsuitkeringen en arbeidsinkomens, België, 1985-1988.*

Inkomen	1985	1988	% verandering
Arbeidinkomen	37.200	37.100	- 0,3
Vervangingsinkomen	21.600	21.800	+ 0,9
- pensioen	24.600	29.200	+ 2,4
- werkloosheid	15.700	14.700	- 6,4
- arbeidsongeschiktheid	17.500	17.100	- 2,3

* Maandbedragen uit 1985 uitgedrukt in prijzen van 1988.

3. HET AANTAL ARMEN VOLGENS TWEE ARMOEDELIJNEN

Een *armoedelij*n is een criterium of een norm waarmee de onderzoeker huishoudens al of niet als arm catalogeert. Vanwege de ambiguïteit van het begrip armoede kunnen armoedelijnen op verschillende manieren en niveaus bepaald worden en bestaat er geen algemeen geldige armoedelijn. Voor dit artikel worden er twee armoedelijnen weerhouden (7). De eerste is de zogenaamde CSB-armoedelijn, ontwikkeld volgens de subjectieve methode.

Aan een representatieve steekproef werden drie vragen voorgelegd :

1. 'Hoe groot moet, volgens U, voor een huishouden als het uwe, het netto maandelijks inkomen, alles inbegrepen, minstens zijn om juist rond te komen ?'

2. 'Kunt U met het inkomen van uw huishouden per maand zeer moeilijk, moeilijk, eerder moeilijk, eerder gemakkelijk, gemakkelijk, of zeer gemakkelijk rondkomen?'
3. 'Hoe hoog is uw totaal beschikbaar inkomen per maand?'

Voor de berekening van de bedragen van de sociale levensminima per gezinstype worden enkel de huishoudens weerhouden die zich in een zogenaamde balanssituatie bevinden, d.w.z. huishoudens die zelf verklaren 'eerder moeilijk rond te komen'. Na verwijdering van enkele extremen, wordt per gezinstype het gemiddelde berekend van het antwoord op de eerste vraag, of het feitelijk beschikbaar inkomen, naargelang welk bedrag het laagste is. De zelfbepaling noemen we de *subjectieve* bestaansonzekerheid; een inkomen beneden het bedrag van het sociale levensminimum noemen we *objectief* bestaansonzeker. Bij de doelmatigheidsanalyse wordt hoofdzakelijk met dit laatste gewerkt.

Door de armoedelijn te bepalen op basis van schattingen van de populatie, wordt de norm niet op arbitraire wijze vastgelegd door experts, maar bepaald door de samenleving zélf. De subjectieve methode is daarom een realistische methode.

De EG-*armoedelijn* is een statistische of relatieve methode en wordt gedefinieerd als 50% van het gemiddeld equivalent gezinsinkomen voor alleenstaanden (8). Dit equivalent inkomen wordt bekomen door het feitelijk huishoudinkomen te delen door de equivalentiefactoren. De norm wordt dus afgeleid vanuit een uit de steekproef berekend gemiddelde. De equivalentiefactoren bedragen 1,0 voor de eerste volwassene in het huishouden, 0,7 voor elke bijkomende volwassene en 0,5 voor elk kind. In vergelijking met de door de CSB-methode gegenereerde equivalentieschaal, is de EG-equivalentieschaal veel steiler. We dienen te onderstrepen dat deze norm (voorals nog) geen officiële norm van de Europese Gemeenschap is.

De *wettelijke armoedelijn* wordt ter vergelijking weergegeven en is gelijk aan het bestaansminimum, eventueel vermeerderd met de gewaarborgde kinderbijslag.

De verschillende operationalisering van het begrip armoede hebben onmiddellijk repercussies op de *hoogte en de evolutie van de verschillende normen*.

De sociale levensminima van het CSB liggen in vergelijking met de EG- en de wettelijke norm vrij hoog. De EG-norm bevindt zich, behalve voor alleenstaanden, boven de wettelijke norm. Gelet op het relatief en gradueel karakter van de armoede, zijn de CSB-minima te beschouwen als een *minimum* beneden hetwelk wij van bestaansonzekerheid spreken; de stringentere EG-norm is te beschouwen als een *minimum minimorum* waaronder we van armoede spreken.

De EG-norm stijgt voor alle gezinstypes tussen 1985 en 1988 reëel met 7%, parallel met de toename van het equivalent gezinsinkomen. Bij de *CSB-norm* is de evolutie niet gelijk voor alle huishoudtypes (9). De minima voor bejaarde koppels en actieve gezinnen met drie kinderen kennen tussen '85 en '88 de meest gevoelige toename (+ 10%). Voor actieve koppels met 1 of 2 kinderen, eenoudergezinnen en alleenstaanden stijgen de minima met 2 tot 6%, voor koppels zonder kinderen blijven de minima gelijk. De evolutie van CSB-minima kan algemeen begrepen worden als de uiteindelijke resultante van enerzijds de gewijzigde inkomenssituatie van de verschillende gezinstypes, en anderzijds van de perceptie van deze wijzigingen en de hiermee samenhangende gewijzigde aspiraties van de betrokken bevolkingsgroep.

De *wettelijke* norm verandert door juridische en politieke beslissingen. De toename van het bestaansminimum was behalve voor de alleenstaanden en de eenoudergezinnen (stijging met 8 à 9%) minder groot dan de toename van het gemiddeld (equivalent) inkomen van de huishoudens gedurende deze periode.

Tabel 7. De sociale levensminima, België, 1985-1988*.

HUISHOUDTYPE	CSB-norm		EG-norm		WET-norm	
	1985	1988	1985	1988	1985	1988
1 bejaarde	22.000	23.300	13.500	14.400	14.500	15.700
1 actieve	24.200	25.100	13.500	14.400	14.500	15.700
2 bejaarden	28.600	31.400	22.900	24.500	20.100	20.900
1 actieve + 1 bejaarde	33.200	33.200	22.900	24.500	20.100	20.900
2 actieven	34.800	35.000	22.900	24.500	20.100	20.900
2 actieven + 1 kind	40.300	42.400	29.500	31.700	21.200	22.100
2 actieven + 2 kind.	44.200	46.700	36.200	39.000	25.400	26.000
2 actieven + 3 kind.	45.400	49.700	43.000	46.200	31.200	32.100
1 actieve + 1 kind	31.800	32.500	20.100	21.600	15.700	17.100

* Maandbedragen uit 1985 uitgedrukt in prijzen van 1988.

Voor het bepalen van het *aantal armen* en de *risicogroepen* worden, ter wille van de overzichtelijkheid, alleen de CSB- en de EG-norm gehanteerd. Volgens de CSB-norm is in beide jaren ongeveer 22% van de huishoudens *objectief bestaansonzeker* en heeft dus een inkomen beneden het sociaal levensminimum. Het aantal *subjectief bestaansonzeker*, d.w.z. mensen die van zichzelf vinden dat zij moeilijk rondkomen, is veel groter en bedraagt bijna 45%.

Volgens de EG-norm kan het aantal 'arme' huishoudens voor beide jaren op 6% geraamd worden. Verstrenging van de CSB-norm tot 75% van de bedragen, vermeld in tabel 7, leidt tot een vergelijkbaar resultaat.

Tabel 8. Het percentage bestaansonzekere huishoudens volgens CSB- en EG-norm 1976 (Vlaanderen), 1985 en 1988 (België).

	volgens CSB-norm		
	1976	1985	1988
België	-	21,4	22,4
Vlaanderen	23,6	21,0	21,3
Wallonië	-	22,5	26,2

	volgens EG-norm		
	1976	1985	1988
België	-	6,1	5,7
Vlaanderen	8,8	5,3	4,5
Wallonië	-	7,5	8,8

4. DE RISICO-GROEPEN

De bestaansonzekerheid is *niet toevallig gespreid* over de gehele bevolking, maar is duidelijk geconcentreerd bij sommige categorieën, met een zwakke sociaal-economische positie. De classificatie leert dus ook iets over de oorzakelijkheid. Uit het determinantenmodel gebaseerd op gegevens uit 1976, treden als verklaring voor de bestaansonzekerheid volgende onderling samenhangende factoren naar voor: het aantal gezinsleden, het aantal werkende personen in het huishouden, het beroep, de leeftijd en de sociale afkomst van het gezinshoofd. Deze twee laatste factoren werken onrechtstreeks via de drie eerste (10).

Het *structuurbeeld* van de armoede blijft in 1985 en in 1988 over de twee normen tendentieel hetzelfde. Groepen met een hoog armoederisico zijn huishoudens met een niet-tewerkgesteld gezinshoofd (werkloos, gepensioneerd, ziek of gehandicapt), huishoudens waarvan het gezinshoofd niet-gehuwd is, laag

geschoold is, of tot een lagere beroepscategorie behoort. Met de EG-norm (die de kosten van kinderen hoger inschat) treden ook de kinderrijke gezinnen als risicogroep naar voren.

Inzake de *evolutie* tussen beide onderzoeksjaren zijn er volgens de twee normen voor sommige categorieën eenduidige ontwikkelingen vast te stellen, voor andere niet.

Binnen de *actieve* bevolking stellen we volgens beide normen een verhoogd armoederisico vast bij jongeren (16-24 jaar), huishoudens met een werkloos, ziek of invalide gezinshoofd, éénverdieners, éénoudergezinnen (vooral alleenstaande vrouwen met kinderen) en koppels met meerdere kinderen. Het risico daalt voor kleine gezinnen (koppels zonder of met één kind) en voor tweeverdieners, vooral de tewerkgestelden onder hen.

Dit is de uitkomst van de hoger beschreven ontwikkelingen in de inkomens- en welvaartsverdeling. De vergroting van de verschillen tussen één- en meer-inkomensgezinnen enerzijds en tussen het niveau van de arbeidsinkomens en de werkloosheidsuitkeringen anderzijds leiden samen tot een verscherping van de tegenstellingen tussen gezinnen waarvoor de sociale zekerheid de enige bron van inkomen is (éénverdieners, lees : koppels met meerdere kinderen; éénoudergezinnen, lees : alleenstaande vrouwen met kinderen en, zij het in mindere mate, alleenstaanden) en gezinnen die hetzij van één arbeidsinkomen leven, hetzij van meerdere inkomens, uit arbeid of uit sociale zekerheid. Beide tegengestelde bewegingen neutraliseren elkaar en, mede door de aangroei van de groep meer-inkomensgezinnen, bleef de omvang van armoede en bestaansonzekerheid ook gedurende de periode 1985-1988 onveranderd.

Bij de *bejaarden* heeft de ongelijke stijging van de pensioenbedragen en de hiermee samenhangende toename van de ongelijkheid (meer bejaarden in de drie laagste en drie hoogste inkomensdecielen) zich vertaald in een tegengestelde ontwikkeling van de armoede-risico's voor alleenstaanden en koppels. Volgens beide normen registreren de CSB-data een belangrijke toename van het armoede-risico voor alleenstaande bejaarden (+ 52% volgens de CSB-norm en + 28% volgens de EG-norm). Omgekeerd noteren we met de EG-norm een significante daling van het risico voor koppels (- 66%). Dit is evenwel niet zichtbaar met de CSB-norm. Omdat deze norm evolueert in functie van de middelen van de betrokken huishoudens (de 'rijker' geworden bejaarde koppels hebben hun noodzakelijke inkomen hoger geschat) vertaalde de stijging van het inkomen van bejaarde koppels (en de vermindering van hun armoederisico volgens de

EG-norm) zich niet in een vermindering van het - volgens de CSB-methode gemeten - bestaans-onzekerheidsrisico.

Tabel 9. Percentage bestaansonzekereren in een aantal sociale categorieën volgens CSB- en EG-norm, België, 1985-1988.

	% in de steekproef		CSB		EG	
	1985	1988	1985	1988	1985	1988
1. Alle huishoudens	100	100	21,4	22,4	6,1	5,7
2. Geslacht gezinshoofd						
- man	83,9	83,8	19,0	17,9	6,0	5,5
- vrouw	16,1	16,2	33,7	46,3	6,3	7,3
3. Leeftijd gezinshoofd						
16-24	3,2	1,9	32,4	36,1	11,6	19,8
25-49	49,1	47,6	16,4	14,5	6,0	5,3
50-64	26,8	25,5	22,2	19,5	4,3	3,8
65-74	12,8	13,9	25,9	31,1	6,9	6,9
75+	7,9	9,6	38,0	53,9	9,2	8,3
4. Burgerlijke staat gezinshoofd						
- gehuwd	73,7	72,8	17,8	16,6	5,8	5,3
- ongehuwd	8,5	8,3	30,2	27,8	8,0	7,3
- weduwstaat	12,2	12,8	33,0	46,7	4,6	6,4
- gescheiden	5,6	6,1	30,3	32,3	9,1	8,1
5. Nationaliteit gezinshoofd						
- Belg	94,3	94,3	20,9	22,3	5,7	5,5
- EG-land	4,8	4,2	27,9	21,3	10,6	8,6
- andere	0,9	1,5	41,7	37,6	21,7	16,4
6. Onderwijsniveau gezinshoofd						
- lager onderwijs	28,7	25,5	33,5	38,5	9,1	9,4
- lager middelbaar onderwijs	24,4	27,1	22,4	22,0	5,7	7,2
- hoger middelbaar onderwijs	24,0	21,9	13,4	11,7	4,4	2,6
- NUHO	10,4	11,7	5,8	4,7	2,0	0,7
- universiteit	7,6	7,7	7,2	6,2	3,1	1,5

	% in de steekproef		CSB		EG	
	1985	1988	1985	1988	1985	1988
7. Activiteit gezinshoofd						
- tewerkgesteld	60,4	58,7	11,6	9,2	2,9	2,1
- niet tewerkgesteld	39,6	41,3	36,4	41,0	10,9	11,0
- pensioen	29,1	31,2	29,8	36,1	6,6	6,3
- werkloos	5,5	5,2	61,4	66,5	26,2	31,3
- ziek/invalid	3,2	3,1	38,0	41,2	10,7	14,3
- andere	1,9	1,8	62,6	54,1	33,1	28,2
8. Socio-professionele categorie gezin						
- ongeschoold arbeider	18,9	17,0	36,5	41,2	8,1	9,0
- geschoold arbeider	23,2	22,6	23,1	22,3	5,3	4,7
- bediende	31,2	27,7	12,2	10,6	2,3	2,3
- hoger bediende (manager, vrij beroep)	10,9	16,9	4,1	3,5	1,0	1,1
- kleine zelfstandige	14,0	14,3	22,3	20,1	11,1	7,0
- landbouwer	1,7	1,5	50,9	57,0	29,2	28,8
9a. Aantal inkomens-trekkers						
1	50,5	44,3	33,3	39,9	8,9	9,8
2	42,7	46,5	8,5	8,2	2,4	2,4
3+	5,8	8,0	2,9	4,4	0,8	2,5
9b. Aantal tewerkgestelden						
0	33,3	34,8	40,7	46,5	11,8	12,2
1	35,5	31,6	19,0	16,9	4,7	3,7
2	27,9	30,7	3,7	2,9	1,6	1,0
3+	3,3	2,9	2,8	0,0	0,9	0,0
10. Huishoudtype						
1 bejaarde	9,8	10,5	36,7	56,0	5,0	6,4
1 actieve	7,2	6,6	29,9	33,6	5,8	5,4
2 bejaarden	8,7	10,0	27,3	32,0	11,3	7,5
1 actieve + 1 bejaarde	5,1	4,7	20,0	18,3	2,7	4,1
2 actieven	15,1	14,9	21,3	14,0	3,5	3,0
2 actieven + 1 kind	14,0	12,8	18,4	15,9	5,0	2,7
2 actieven + 2 kinderen	14,7	15,2	15,2	15,5	5,4	6,4
2 actieven + 3 kinderen	6,0	5,1	11,4	12,5	8,5	10,7
1 actieve + 1 kind	1,3	1,6	51,7	43,1	7,5	11,7
1 actieve + 2 kinderen	1,1	0,9	24,6	35,4	13,0	17,3

	% in de steekproef		CSB		EG	
	1985	1988	1985	1988	1985	1988
11. Relatie tot de woning						
- eigenaar	61,3	63,7	17,3	18,0	4,6	3,9
- huurder	34,4	31,9	27,6	30,1	8,5	9,1

5. DE DYNAMIEK VAN DE BESTAANSONZEKERHEID

Het belang van de *tijdsdimensie* van het fenomeen 'armoede' wordt in de armoedeliteratuur terecht sterk benadrukt. Termen als de 'permanente armen', de 'generatie-armen', de 'vierde wereld', de 'armoedecirkel', worden gebruikt om het permanente karakter van de slechte financiële en maatschappelijke positie bij de armoedepopulatie te onderstrepen. Hoewel deze termen vrij veel gebruikt worden in het maatschappelijk en wetenschappelijk debat, zijn cijfermatige gegevens bijzonder schaars. In dit deel wordt voor het eerst een *longitudinale analyse* uitgevoerd op basis van panel-data, d.w.z. gegevens afkomstig van een herbepaging in 1988 van de steekproef van huishoudens die reeds in 1985 werd bevraagd.

De door ons beschouwde periode is te kort en laat zeker geen definitieve uitspraken toe over het permanent karakter van de armoede. Daarom opteren we voor de term 'langdurige' armoede. Meer bepaald wordt een huishouden, respectievelijk een individu levend in dat huishouden, als langdurig arm beschouwd, wanneer het totale gezinsinkomen in beide enquêteringsgolven onder de armoedelijng ligt.

We onderstrepen dat de term 'langdurige' armoede moet onderscheiden worden van de term 'continue' armoede. Deze laatste veronderstelt immers dat de armoedestatus voor de hele periode zou worden bepaald, en niet slechts op de twee meetmomenten. In principe is dit mogelijk d.m.v. een retrospectieve bevraging van de tussenliggende periode. Praktisch stoot men echter op een hele reeks problemen, zeker wanneer de tussenliggende periode langer dan één jaar is (bijvoorbeeld de beperktheid van het geheugen van de respondent).

Vooraleer dieper in te gaan op de resultaten dienen we even stil te staan bij het *analyse-niveau*. Traditioneel situeerden de CSB-analyses zich op huishoudniveau. Deze keuze werd verantwoord vanuit het perspectief dat het huishouden en niet het individu fungeert als eenheid van inkomsten en uitgaven. In een panelopzet is het huishouden echter moeilijk te handhaven als analyse-eenheid. De eenheid zelf is immers onderhevig aan zeer vele veranderingen en splitst zichzelf op in meerdere eenheden door echtscheidingen, kinderen die het ouderlijk huis verlaten of personen die elders gaan inwonen. Daarom wordt doorgaans in panelstudies het individu als analyse-eenheid gebruikt. De huishoudkenmerken zoals gezinstype, aantal tewerkgestelden, maar ook de armoedestatus en het gezinsinkomen, worden toegekend aan elk individu afzonderlijk, en fungeren aldus als contextvariabelen. Het individu wordt dus als analyse-eenheid gebruikt zonder het fundamentele uitgangspunt (het huishouden is de eenheid van inkomsten en uitgaven) te verlaten. We spreken bijgevolg niet meer over het armoederisico van een huishouden, waarvan het gezinshoofd werkloos is, maar van het armoederisico van een individu dat leeft in een huishouden waarvan het gezinshoofd werkloos is.

Er weze ook opgemerkt dat voor de analyse, alleen huishoudens en individuen werden weerhouden waarvan alle inkomenscomponenten in beide jaren gekend zijn. Bovendien werden enkel de individuen geselecteerd die op beide bevestigingsmomenten tot de steekproef behoren. In totaal werden 3016 van de 3779 huishoudens en 8540 (herwogen tot 8176) van de 10251 individuen uit de steekproef weerhouden voor de analyse. Door deze selectie en door de verschuiving van het analyseniveau (van huishoudens naar individuen) kunnen de cijfers soms lichtjes afwijken van de hoger vermelde cijfers.

5.1. De omvang van de langdurige armoede

De belangrijkste conclusie van de longitudinale analyse is de grote mobiliteit binnen de armoedepopulatie. Na 3 jaar is volgens de CSB-norm ruim 40% van de bestaansonzekereren de armoede ontgroeid. Volgens de strengere EG-norm is dit aantal zelfs gelijk aan 55%. Omgekeerd vergleed na 3 jaar 4 tot 11% (resp. EG- en CSB-norm) van de oorspronkelijk bestaanszekereren in de armoede (zie tabel 10).

Tabel 10. Verandering in de bestaansonzekerheidsstatus van individuen, volgens CSB- en EG-normen, België, 1985-1988.

	CSB-norm	EG-norm
Van de bestaansonzekereren in 1985 :		
- % bestaanszeker in 1988	40,8	54,3
- % bestaansonzeker in 1988	59,2	45,7
- totaal	100,0	100,0
- aantal (ongewogen)	(1449)	(492)
Van de bestaanszekereren in 1985 :		
- bestaanszeker in 1988	89,1	96,4
- % bestaansonzeker in 1988	10,9	3,9
- totaal	100,0	100,0
- aantal (ongewogen)	(7091)	(8048)

Deze analyse laat *twee conclusies* toe. Positief uitgedrukt, lijkt de bewering gegrond dat de omvang van de echte armoede veel geringer is dan eenvoudige cross-sectionele analyses laten vermoeden. Door enkel die individuen die gedurende een langere periode een tekort aan middelen hebben als arm te beschouwen registreert de CSB-panel, volgens de EG-norm 2,8% armen (in plaats van 6,7% cross-sectioneel) en 10,8% bestaansonzekereren volgens de CSB-norm (in plaats van 19,6% cross-sectioneel). Negatief leren dezelfde cijfers dat een veel groter aantal individuen dan vermoed gedurende hun levensloop geconfronteerd worden met een (al dan niet langdurige) periode van armoede of bestaansonzekerheid. Gedurende de hier beschouwde periode van 3 jaar is dat het geval voor 27% (CSB-norm) of 10% (EG-norm) van alle personen in de steekproef (zie tabel 11).

Terecht zal de lezer opmerken dat bovenstaande cijfers misleidend kunnen zijn. Kleine veranderingen in het inkomen kunnen immers, voor zover zij gelokaliseerd zijn bij individuen die net onder of boven de armoede-grens leven, grote aantallen transitie van arm naar niet-arm (en omgekeerd) teweegbrengen. De analyse van de grootte van de (gestandaardiseerde) inkomensfluctuaties kan uitsluitsel geven over het al dan niet terechte karakter van deze opwerping.

Tabel 11. De omvang van de tijdelijke en de langdurige bestaansonzekerheid en armoede, gemeten met de CSB- en EG-norm, België, 1985-1988.

	CSB-norm	EG-norm
% langdurig bestaansonzeker	10,8	2,8
% tijdelijk bestaansonzeker	16,2	7,2
% langdurig bestaanszeker	73,0	90,0
Totaal	100,0	100,0
aantal (ongewogen)	(8540)	(8540)

Tabel 12. Bestaanszekerheidsscore bij individuen, gemeten op 2 tijdstippen volgens CSB- en EG-norm, België, 1985-1988.*

CSB-norm	1988						
	1985	0-74	75-99	100-124	125-149	150 -	Totaal
0-74		39.2	31.5	12.2	4.5	12.6	100.0
75-99		10.5	45.3	21.6	11.0	11.6	100.0
100-124		3.7	20.2	40.8	20.6	14.7	100.0
125-150		2.2	10.3	23.9	32.5	31.2	100.0
150 -		1.6	3.6	8.7	15.5	70.5	100.0
EG-norm	1988						
	1985	0-74	75-99	100-124	125-149	150 -	Totaal
0-74		30.4	18.5	11.4	24.6	15.0	100.0
75-99		3.7	40.7	28.9	11.9	14.8	100.0
100-124		4.4	9.6	39.3	24.4	22.3	100.0
125-150		0.9	4.2	23.5	27.8	43.9	100.0
150 -		0.5	1.5	6.0	10.3	81.8	100.0

* Bestaanszekerheidsscore : inkomen als % van de armoedelijjn.

Uit de cijfers in tabel 12 valt af te leiden dat de inkomensfluctuaties voor heel wat individuen zeer groot zijn, vooral aan de onderkant van de verdeling. Van de individuen die in 1985 diep onder de armoede-grens leefden (inkomen minder dan 75% van de CSB-norm) zagen 17% hun inkomen stijgen tot een niveau ruim boven de armoede-grens (meer dan een kwart erboven). Bij de

strengere EG-lijn is het analoge cijfer zelfs 40%. Naast de omvang van de inkomensfluctuaties aan de onderkant van de verdeling kan uit tabel 12 ook worden afgeleid dat de kans om de armoede ruim te ontgroeien veel groter is dan de kans om vanuit een (zeer) goede inkomenspositie naar (diepe) armoede te verglijden.

Samenhangend met de voorgaande vaststelling moet ook gewezen worden op het sterke positieve verband tussen de armoede-situaties op twee tijdstippen: de bestaansonzekeren in 1985 hebben een groter risico dan de bestaanszekeren om in 1988 bestaansonzeker te zijn. 59% van de bestaansonzekeren in 1985 waren ook arm in 1988; slechts 11% van de bestaanszekeren in 1985 waren bestaansonzeker in 1988 (tabel 10). Het bestaansonzeker zijn op één bepaald ogenblik is m.a.w. een goede voorspeller van de bestaansonzekerheidskansen op een later tijdstip.

5.2. De kenmerken van de langdurige armoede

Algemeen geldt de vaststelling dat categorieën van huishoudens met een hoog armoede-risico op één bepaald moment tevens een hoger dan gemiddeld risico hebben op langdurige armoede. Het betreft huishoudens met een bejaard, werkloos, ziek of invalide gezinshoofd; vrouwen; alleenstaanden en één-oudergezinnen; en, bij huishoudens met een werkend gezinshoofd, de ongeschoolde arbeiders, de landbouwers en de éénverdieners (11). *Het profiel van de langdurige armoede is dus vergelijkbaar met dat van de cross-sectionele armoede.* Aan deze vaststelling kan een belangrijke methodologische conclusie worden gekoppeld: hoewel de armoede, gemeten op één bepaald ogenblik, vele 'zeer tijdelijke' armen blijkt te omvatten zijn de resultaten van cross-sectionele analyses goede indicatoren voor wat betreft *de structuur en de samenstelling* van de armoede, ook van de langdurige armoede (12).

Met de analyse van de kenmerken van de langdurige armoede kunnen niettemin enige nieuwe accenten worden gelegd.

In het licht van de longitudinale cijfers dient ten eerste de problematiek van de armoede onder *jongeren* (en de verjonging van de armoede) gerelativeerd te worden. In deel 2 van dit artikel werd vastgesteld dat de armoede onder jongeren sterk is toegenomen en (voor zover gemeten met de EG-norm) aanzienlijk hoger is dan die van alle andere leeftijdsgroepen, bejaarden inclusief. Uit de panel-data blijkt echter dat bestaansonzekere jongeren, in tegenstelling tot bestaansonzekere bejaarden, zeer goede kansen hebben om deze situatie in

een relatief korte periode te ontgroeien. Bijna de helft van de bestaansonzekere jongeren is na drie jaar bestaanszeker, tegen slechts 20% van de bejaarden. Derhalve is de langdurige armoede onder jongeren aanzienlijk lager dan onder bejaarden.

Door de panel-gegevens wordt, omgekeerd, de ernst van de situatie bij *werkloze gezinshoofden* en *alleenstaande ouders* nogmaals benadrukt. Werkloze gezinshoofden hebben een zeer hoog armoede-risico en bovendien blijken de kansen om deze situatie te ontgroeien zeer klein. Na drie jaar heeft ruim 70% van bestaansonzekere werkloze gezinshoofden nog steeds onvoldoende bestaansmiddelen. Eenzelfde negatief besluit dringt zich op voor de alleenstaande ouders met kinderen. Zowat 77% van de bestaansonzekere éénoudergezinnen is na drie jaar nog steeds bestaansonzeker.

Verrassender zijn wellicht de resultaten van de longitudinale analyse voor *bejaarden*. In tegenstelling tot wat algemeen gedacht wordt wijzen de cijfers er immers op dat de bejaarden geenszins een stabiele (goede of slechte) inkomenshistoriek kennen. Net zoals in de ons omringende landen en in de Verenigde Staten (Deleeck, Van Den Bosch, e.a., 1991c; Duncan, 1984 en Burkhauser, e.a., 1991) komen ook bij bejaarden positieve en negatieve transitie zeer veel voor. Volgens de CSB-lijn ontgroeit ruim één vijfde van de bestaansonzekere 65-plussers de armoede; omgekeerd noteren we negatieve transitie bij 30 tot 40% van de in 1985 bestaanszekere bejaarden.

Ook de vergelijking van het profiel (de samenstelling) van de langdurige armoede met dat van de tijdelijke armoede in tabel 14 is verhelderend. Hoewel de tijdelijke armoede meer gelijkenissen vertoont met de langdurige armoede dan met de bestaanszekerheid blijkt de tijdelijke armoede toch wel andere groepen te treffen dan de langdurige armoede.

De transitoire armoede is eerder gelokaliseerd bij jongeren (- 25 jaar) en jongbejaarden, de werklozen en zieken, de alleenstaande actieven zonder kinderen en de bejaarde koppels. De langdurige armoede blijkt verhoudingsgewijze vooral hoogbejaarde alleenstaanden en éénoudergezinnen te treffen.

Tabel 13a. De kans om de armoede te ontgroeien, percentage langdurig bestaansonzekeren, tijdelijk bestaansonzekeren en langdurig bestaanszekeren* naar kenmerken in 1985, volgens CSB-norm, België, 1985-1988.

Kans op :	bestaans- onzeker- heid in 1985	bestaans- onzeker- heid te ontgroeien	lang- durige bestaans- onzeker- heid	tijde- lijke bestaans- onzeker- heid	lang- durige bestaans- zeker- heid
1. <i>Alle individuen</i>	18,0	40,8	10,7	16,3	73,0
2. <i>Status van het individu</i>					
kind :					
- jonger dan 5 jaar	16,2	33,6	10,8	11,2	78,0
- tussen 5 en 11 jaar	17,4	35,9	11,2	13,3	75,6
- tussen 12 en 17 jaar	15,7	42,4	9,0	13,4	77,6
- 18 jaar en ouder	8,3	57,3	3,6	13,4	83,1
actief :					
- zonder partner	31,3	37,0	19,7	24,5	55,8
- met partner	16,2	47,6	8,5	14,5	77,0
- inwonend	14,8	71,1	4,3	20,3	75,4
bejaard :					
- zonder partner	37,1	18,5	30,3	31,7	38,0
- met partner	24,5	28,7	17,5	25,1	57,4
- inwonend	9,0	56,3	3,9	15,6	80,5
3. <i>Geslacht gezinshoofd</i>					
- man	16,3	43,5	9,2	15,3	75,4
- vrouw	36,3	27,7	26,2	26,7	47,1
4. <i>Leeftijd gezinshoofd</i>					
16-24	15,3	38,2	9,4	21,1	69,5
25-49	15,4	43,1	8,8	12,9	78,3
50-64	19,7	49,8	9,9	19,6	70,5
65-74	25,2	24,9	18,9	25,8	55,3
75 +	36,6	19,7	29,4	27,8	42,8
5. <i>Burgerlijke staat gezinshoofd</i>					
- gehuwd	15,8	43,7	8,9	15,1	76,0
- ongehuwd	26,8	35,3	17,3	20,0	62,6
- weduwstaat	32,0	27,9	23,0	29,7	47,3
- gescheiden	34,8	34,9	22,7	20,0	57,3
6. <i>Nationaliteit gezinshoofd</i>					
- België	17,5	40,4	10,4	15,9	73,6
- rest Europa	23,3	43,5	13,2	21,9	65,0
- andere	36,3	51,0	17,8	22,5	59,7
7. <i>Onderwijsniveau gezinshoofd</i>					
- lager onderwijs	34,0	35,3	22,0	27,1	50,9
- lager middelbaar onderwijs	19,7	39,2	12,0	17,3	70,8
- hoger middelbaar onderwijs	10,8	51,4	5,3	12,6	82,1
- hoger onderwijs	3,4	80,5	0,7	5,2	94,2

Kans op :	bestaans- onzeker- heid in 1985	bestaans- onzeker- heid te ontgroeien	lang- durige bestaans- onzeker- heid	tijde- lijke bestaans- onzeker- heid	lang- durige bestaans- zeker- heid
8. Tewerkstelling gezinshoofd					
- tewerkgesteld	9,9	53,5	4,6	12,2	83,2
- niet-tewerkgesteld	38,2	32,5	25,8	26,6	47,7
- gepensioneerd	27,7	34,5	18,2	26,4	55,4
- werkloos	66,7	27,9	48,1	26,4	25,4
- ziek/invalide	38,0	36,0	24,3	25,3	50,4
- overige		65,4	37,1	41,1	33,1
25,8					
9a. Huidig beroep gezinshoofd					
- ongeschoold arbeider	22,5	48,1	11,7	23,3	65,1
- geschoold arbeider	17,2	54,0	7,9	15,9	76,2
- bediende	5,5	53,8	2,6	7,4	90,1
- hoger bediende	1,3	100,0	0,0	3,2	96,8
- kleine zelfstandige	6,2	72,6	1,7	18,9	79,4
- landbouwer	32,4	12,8	28,2	29,0	42,8
9b. Vroeger beroep gezinshoofd					
- ongeschoold arbeider	44,3	31,5	30,3	29,1	40,5
- geschoold arbeider	40,8	34,6	26,7	31,4	41,8
- bediende	22,4	41,1	13,2	18,2	68,6
- hoger bediende	14,6	70,9	4,2	12,9	82,9
- kleine zelfstandige	43,6	29,1	30,9	32,0	37,1
- landbouwer	65,5	14,8	55,8	23,9	20,3
10a. Aantal personen met eigen inkomen					
1	30,5	40,0	18,3	24,1	57,6
2	7,5	48,0	3,9	9,5	86,6
3 of meer	2,5	65,0	0,9	13,4	85,7
10b. Aantal tewerkgestelde personen					
0	43,8	31,0	30,2	28,1	41,7
1	18,3	50,8	9,0	19,2	71,8
2	2,3	71,6	0,7	5,3	94,0
3 of meer	1,6	100,0	0,0	14,2	85,8
11. Gezinstype					
- alleenstaande	38,6	17,8	31,7	32,0	36,3
- alleenstaande actieve	26,3	36,5	16,7	23,9	59,4
- 2 bejaarden	25,9	22,7	20,0	25,3	54,7
- 1 actieve, 1 bejaarde	22,5	37,8	14,0	23,7	62,3
- 2 actieven	20,4	53,6	9,5	17,0	73,5
- 2 actieven, 1 kind	17,3	46,0	9,3	14,6	76,1
- 2 actieven, 2 kinderen	15,1	39,1	9,2	11,0	79,7
- 2 actieven, 3 kinderen	11,8	47,1	6,2	12,3	81,5
- 1 actieve, kind(eren)	36,7	20,9	29,1	16,2	54,7
- overige	13,5	56,4	5,9	17,5	76,6

Kans op :	bestaans- onzeker- heid in 1985	bestaans- onzeker- heid te ontgroeien	lang- durige bestaans- onzeker- heid	tijde- lijke bestaans- onzeker- heid	lang- durige bestaans- zeker- heid
12. <i>Statuut woning</i>					
- eigenaar	13,7	47,5	7,2	14,6	78,3
- huurder	26,5	34,1	17,5	19,9	62,6
- andere	27,8	35,9	17,8	17,2	65,0

- * langdurig bestaansonzeker : bestaansonzeker op beide tijdstippen van de bevraging.
 tijdelijk bestaansonzeker : bestaansonzeker op één van beide tijdstippen van de bevraging.
 langdurig bestaanszeker : bestaanszeker op beide tijdstippen van de bevraging.

Tabel 13b. De kans om de armoede te ontgroeien, per percentage langdurig bestaansonzeker, tijdelijk bestaansonzeker en langdurig bestaanszeker* naar kenmerken in 1985, volgens EG-norm, België, 1985-1988.

Kans op :	bestaans- onzeker- heid in 1985	bestaans- onzeker- heid te ontgroeien	lang- durige bestaans- onzeker- heid	tijde- lijke bestaans- onzeker- heid	lang- durige bestaans- zeker- heid
1. <i>Alle individuen</i>	6,1	54,3	2,8	7,2	90,0
2. <i>Status van het individu</i>					
kind :					
- jonger dan 5 jaar	7,9	44,3	4,4	7,6	88,0
- tussen 5 en 11 jaar	9,6	48,0	5,0	10,1	84,9
- tussen 12 en 17 jaar	8,8	50,4	4,4	8,3	87,4
- 18 jaar en ouder	3,1	36,1	2,0	5,4	92,6
actief :					
- zonder partner	6,5	61,3	2,5	6,1	91,4
- met partner	4,7	56,8	2,0	5,9	92,1
- inwonend	4,1	100,0	0,0	10,2	89,8
bejaard :					
- zonder partner	6,7	64,5	2,4	9,8	87,8
- met partner	8,6	51,1	4,2	8,5	87,2
- inwonend	1,9	100,0	0,0	5,7	94,3
3. <i>Geslacht gezinshoofd</i>					
- man	5,9	54,0	2,7	7,1	90,3
- vrouw	9,4	56,4	4,1	8,9	87,0
4. <i>Leeftijd gezinshoofd</i>					
16-24	4,8	49,2	2,4	7,8	89,8
25-49	6,7	54,8	3,0	7,5	89,4
50-64	3,5	48,4	1,8	4,8	93,4
65-74	7,0	65,3	2,4	10,6	87,0
75 +	12,5	48,8	6,4	9,3	84,3

Kans op :	bestaans- onzeker- heid in 1985	bestaans- onzeker- heid te ontgroeien	lang- durige bestaans- onzeker- heid	tijde- lijke bestaans- onzeker- heid	lang- durige bestaans- zeker- heid
5. <i>Burgerlijke staat gezinshoofd</i>					
- gehuwd	5,7	51,6	2,8	6,9	90,4
- ongehuwd	6,3	75,1	1,6	8,3	90,1
- weduwstaat	6,3	67,2	2,1	8,6	89,3
- gescheiden	13,7	65,4	4,7	11,8	83,5
6. <i>Nationaliteit gezinshoofd</i>					
- België	5,5	55,9	2,4	6,7	90,9
- rest Europa	14,1	28,8	10,0	10,5	79,4
- andere	20,8	100,0	0,0	33,8	66,2
7. <i>Onderwijsniveau gezinshoofd</i>					
- lager onderwijs	13,1	45,1	7,2	11,9	80,8
- lager middelbaar onderwijs	5,7	71,2	1,6	9,1	89,2
- hoger middelbaar onderwijs	3,5	63,4	1,3	5,1	93,6
- hoger onderwijs	0,4	86,8	0,1	1,0	98,9
8. <i>Tewerkstelling gezinshoofd</i>					
- tewerkgesteld	2,4	78,0	0,5	5,4	94,1
- niet-tewerkgesteld	15,5	45,3	8,5	11,7	79,8
- gepensioneerd	6,7	57,8	2,8	8,3	88,9
- werkloos	41,7	40,7	24,7	22,5	52,8
- ziek/invalid	9,1	64,5	3,2	12,6	84,2
- overige	9,8	27,2	31,5	13,2	55,4
9a. <i>Huidig beroep gezinshoofd</i>					
- ongeschoold arbeider	4,3	80,5	0,8	11,7	87,5
- geschoold arbeider	4,2	94,2	0,2	6,6	93,2
- bediende	0,7	78,5	0,2	2,8	97,1
- hoger bediende	0,0	0,0	0,0	1,3	98,7
- kleine zelfstandige	3,1	67,0	1,0	8,9	90,1
- landbouwer	9,3	16,1	23,7	25,9	50,4
9b. <i>Vroeger beroep gezinshoofd</i>					
- ongeschoold arbeider	19,5	44,2	10,9	13,7	75,4
- geschoold arbeider	17,7	43,0	10,1	12,8	77,1
- bediende	3,4	49,0	1,8	3,8	94,4
- hoger bediende	0,7	0,0	0,7	2,4	96,6
- kleine zelfstandige	22,9	60,2	9,1	21,3	69,6
- landbouwer	49,3	39,4	29,9	26,8	43,4
10a. <i>Aantal personen met eigen inkomen</i>					
1	10,2	59,9	4,1	11,6	84,3
2	2,2	43,3	1,3	3,1	95,6
3 of meer	0,0	0,0	0,0	5,5	94,5

Kans op :	bestaans- onzeker- heid in 1985	bestaans- onzeker- heid te ontgroeien	lang- durige bestaans- onzeker- heid	tijde- lijke bestaans- onzeker- heid	lang- durige bestaans- zeker- heid
10b. <i>Aantal tewerkgestelde personen</i>					
0	17,0	44,9	9,4	12,5	78,2
1	5,0	70,1	1,5	8,9	89,6
2	0,9	75,0	0,2	2,0	97,7
3 of meer	0,0	0,0	0,0	4,4	95,6
11. <i>Gezinstype</i>					
- alleenstaande	6,7	59,5	2,7	8,3	89,0
- alleenstaande actieve	1,9	100,0	0,0	4,3	95,7
- 2 bejaarden	10,0	45,8	5,4	8,4	86,2
- 1 actieve, 1 bejaarde	2,1	21,6	1,6	4,7	93,7
- 2 actieven	3,2	73,8	0,8	4,4	94,8
- 2 actieven, 1 kind	3,2	71,3	0,9	6,5	92,5
- 2 actieven, 2 kinderen	5,4	51,9	2,6	5,6	91,8
- 2 actieven, 3 kinderen	9,3	51,3	4,5	11,3	84,1
- 1 actieve, kind(eren)	15,9	40,3	9,5	7,7	82,8
- overige	7,5	55,1	3,4	8,9	87,7
12. <i>Statuut woning</i>					
- eigenaar	3,7	67,7	1,2	5,3	93,5
- huurder	11,2	46,8	5,9	10,9	83,2
- andere	13,1	25,7	9,7	6,5	83,7

- * langdurig bestaansonzeker : bestaansonzeker op beide tijdstippen van de bevraging.
 tijdelijk bestaansonzeker : bestaansonzeker op één van beide tijdstippen van de bevraging.
 langdurig bestaanszeker : bestaanszeker op beide tijdstippen van de bevraging.

Tabel 14a. Samenstelling van de langdurige bestaanszekerheid, de tijdelijke bestaansonzekerheid en de langdurige bestaansonzekerheid*, volgens sociaal-economische kenmerken van 1985, CSB-norm, België, 1985-1988.

Kans op :	bestaans- onzeker- heid in 1985	langdurige bestaans- onzeker- heid	tijdelijke bestaans- onzeker- heid	langdurige bestaans- zekerheid
1. <i>Alle individuen</i>	100,0	100,0	100,0	100,0
2. <i>Status van het individu</i>				
kind :				
- jonger dan 5 jaar	7,7	8,6	5,9	9,2
- tussen 5 en 11 jaar	8,3	9,0	7,0	8,9
- tussen 12 en 17 jaar	8,1	7,9	7,7	9,9
- 18 jaar en ouder	2,1	1,5	3,8	5,3
actief :				
- zonder partner	7,4	7,9	6,4	3,3
- met partner	41,4	36,7	40,8	48,6
- inwonend	4,2	2,0	6,3	5,2
bejaard :				
- zonder partner	8,7	12,0	8,2	2,2
- met partner	11,7	14,1	13,3	6,8
- inwonend	0,3	0,2	0,5	0,6
3. <i>Geslacht gezinshoofd</i>				
- man	82,7	78,9	86,0	94,5
- vrouw	17,3	21,1	14,0	5,5
4. <i>Leeftijd gezinshoofd</i>				
16-24	2,1	2,2	3,2	2,4
25-49	52,8	50,8	48,8	66,3
50-64	26,0	22,0	28,6	22,9
65-74	11,3	14,4	12,8	6,2
75 +	7,8	10,6	6,6	2,3
5. <i>Burgerlijke staat gezinshoofd</i>				
- gehuwd	75,7	72,1	79,6	89,6
- ongehuwd	5,8	6,3	4,7	3,3
- weduwstaat	10,1	12,3	10,3	3,7
- gescheiden	8,5	9,3	5,4	3,4
6. <i>Nationaliteit gezinshoofd</i>				
- België	90,7	91,4	91,2	94,3
- rest Europa	7,0	6,6	7,2	4,8
- andere	2,3	1,9	1,6	0,9
7. <i>Onderwijsniveau gezinshoofd</i>				
- lager onderwijs	53,4	58,2	47,2	19,7
- lager middelbaar onderwijs	27,3	27,9	26,3	24,1
- hoger middelbaar onderwijs	15,2	12,5	19,7	28,5
- hoger onderwijs	4,1	1,4	6,8	27,7

Kans op :	bestaans- onzeker- heid in 1985	langdurige bestaans- onzeker- heid	tijdelijke bestaans- onzeker- heid	langdurige bestaans- zekerheid
8. <i>Tewerkstelling gezinshoofd</i>				
- tewerkgesteld	39,2	30,7	53,3	81,3
- niet-tewerkgesteld	60,8	69,3	46,7	18,7
- gepensioneerd	28,5	31,6	30,0	14,1
- werkloos	20,4	24,9	8,9	1,9
- ziek/invalid	6,9	7,5	5,1	2,3
- overige	5,0	5,4	2,8	0,5
9a. <i>Huidig beroep gezinshoofd</i>				
- ongeschoold arbeider	24,1	27,2	20,2	8,3
- geschoold arbeider	43,1	43,0	32,2	22,8
- bediende	20,2	20,2	21,8	39,1
- hoger bediende	1,9	0,0	3,8	17,0
- kleine zelfstandige	8,1	4,8	20,1	12,4
- landbouwer	2,6	4,9	1,9	0,4
9b. <i>Vroeger beroep gezinshoofd</i>				
- ongeschoold arbeider	39,5	41,1	36,2	26,5
- geschoold arbeider	30,5	30,3	32,7	22,9
- bediende	14,4	12,9	16,4	32,5
- hoger bediende	2,8	1,2	3,4	11,5
- kleine zelfstandige	9,5	10,2	9,7	5,9
- landbouwer	3,3	4,3	1,7	0,7
10a. <i>Aantal personen met eigen inkomen</i>				
1	78,5	81,1	66,5	35,5
2	20,5	18,4	28,1	56,7
3 of meer	1,0	0,6	5,5	7,8
10b. <i>Aantal tewerkgestelde personen</i>				
0	55,9	65,1	39,7	13,1
1	39,4	32,8	45,8	38,3
2	4,4	2,1	11,2	44,1
3 of meer	0,3	0,0	3,3	4,5
11. <i>Gezinstype</i>				
- alleenstaande	8,0	11,2	7,4	1,9
- alleenstaande actieve	3,6	3,9	3,6	2,0
- 2 bejaarden	8,9	11,6	9,6	4,6
- 1 actieve, 1 bejaarde	4,1	4,3	4,7	2,8
- 2 actieven	14,8	9,7	11,4	11,0
- 2 actieven, 1 kind	14,8	13,5	13,8	16,1
- 2 actieven, 2 kinderen	19,1	19,7	15,4	24,9
- 2 actieven, 3 kinderen	7,1	6,3	8,2	12,1
- 1 actieve, kind(eren)	6,0	8,0	2,9	2,2
- overige	16,0	11,8	22,9	22,4

Kans op :	bestaans- onzeker- heid in 1985	langdurige bestaans- onzeker- heid	tijdelijke bestaans- onzeker- heid	langdurige bestaans- zekerheid
12. <i>Statuut woning</i>				
- eigenaar	50,8	45,2	59,7	71,5
- huurder	46,2	51,6	38,2	26,8
- andere	3,0	3,3	2,0	1,7

- * langdurig bestaansonzeker : bestaansonzeker op beide tijdstippen van de bevraging.
- tijdelijk bestaansonzeker : bestaansonzeker op één van beide tijdstippen van de bevraging.
- langdurig bestaanszeker : bestaanszeker op beide tijdstippen van de bevraging.

Tabel 14b. Samenstelling van de langdurige bestaanszekerheid, de tijdelijke bestaansonzekerheid en de langdurige bestaansonzekerheid*, volgens sociaal-economische kenmerken van 1985, EG-norm, België, 1985-1988.

Kans op :	bestaans- onzeker- heid in 1985	langdurige bestaans- onzeker- heid	tijdelijke bestaans- onzeker- heid	langdurige bestaans- zekerheid
1. <i>Alle individuen</i>	100,0	100,0	100,0	100,0
2. <i>Status van het individu</i>				
kind :				
- jonger dan 5 jaar	11,0	13,5	9,1	8,4
- tussen 5 en 11 jaar	13,4	15,2	12,0	8,1
- tussen 12 en 17 jaar	13,3	14,4	10,7	9,1
- 18 jaar en ouder	2,4	3,3	3,4	4,8
actief :				
- zonder partner	4,5	3,8	3,6	4,4
- met partner	35,0	33,1	37,5	47,2
- inwonend	3,4	0,0	7,2	5,1
bejaard :				
- zonder partner	4,6	3,6	5,8	4,1
- met partner	12,1	13,0	10,2	8,4
- inwonend	0,2	0,0	0,4	0,6
3. <i>Geslacht gezinshoofd</i>				
- man	87,0	87,6	89,4	91,7
- vrouw	13,0	12,4	10,6	8,3
4. <i>Leeftijd gezinshoofd</i>				
16-24	1,9	2,2	2,7	2,5
25-49	67,6	66,8	64,5	61,4
50-64	13,5	15,2	15,9	24,6
65-74	9,3	7,1	12,0	7,8
75 +	7,8	8,8	5,0	3,6

Kans op :	bestaans- onzeker- heid in 1985	langdurige bestaans- onzeker- heid	tijdelijke bestaans- onzeker- heid	langdurige bestaans- zekerheid
5. <i>Burgerlijke staat gezinshoofd</i>				
- gehuwd	80,4	86,1	81,7	86,5
- ongehuwd	4,0	2,2	4,5	3,9
- weduwstaat	5,8	4,2	6,8	5,6
- gescheiden	9,8	7,5	7,1	4,1
6. <i>Nationaliteit gezinshoofd</i>				
- België	83,5	80,7	86,7	94,4
- rest Europa	12,4	19,3	7,9	4,8
- andere	3,9	0,0	5,4	0,9
7. <i>Onderwijsniveau gezinshoofd</i>				
- lager onderwijs	61,0	73,4	47,1	25,4
- lager middelbaar onderwijs	23,2	14,6	31,7	24,6
- hoger middelbaar onderwijs	14,4	11,6	18,1	26,4
- hoger onderwijs	1,4	0,4	3,1	23,6
8. <i>Tewerkstelling gezinshoofd</i>				
- tewerkgesteld	27,6	13,3	53,3	74,6
- niet-tewerkgesteld	72,4	86,7	46,7	25,4
- gepensioneerd	20,3	18,8	21,2	18,3
- werkloos	37,5	48,6	17,2	3,2
- ziek/invalide	4,8	3,7	5,7	3,1
- overige	9,8	15,6	2,5	0,9
9a. <i>Huidig beroep gezinshoofd</i>				
- ongeschoold arbeider	19,2	17,0	22,9	9,9
- geschoold arbeider	43,6	11,4	30,1	24,7
- bediende	11,2	11,0	18,4	37,2
- hoger bediende	0,0	0,0	3,5	15,3
- kleine zelfstandige	16,7	25,1	21,3	12,4
- landbouwer	9,3	35,5	3,8	0,4
9b. <i>Vroeger beroep gezinshoofd</i>				
- ongeschoold arbeider	43,1	44,2	39,9	30,4
- geschoold arbeider	32,7	34,2	31,2	26,0
- bediende	5,5	5,1	8,0	27,5
- hoger bediende	0,3	0,6	1,5	8,3
- kleine zelfstandige	12,3	9,0	15,0	6,8
- landbouwer	6,1	6,8	4,4	1,0
10a. <i>Aantal personen met eigen inkomen</i>				
1	81,1	75,2	73,9	42,1
2	18,9	24,8	21,0	50,9
3 of meer	0,0	0,0	5,1	7,0

Kans op :	bestaans- onzeker- heid in 1985	langdurige bestaans- onzeker- heid	tijdelijke bestaans- onzeker- heid	langdurige bestaans- zekerheid
10b. <i>Aantal tewerkgestelde personen</i>				
0	63,6	76,7	39,9	20,0
1	31,6	20,7	48,1	38,8
2	4,8	2,6	9,7	37,2
3 of meer	0,0	0,0	2,3	4,1
11. <i>Gezinstype</i>				
- alleenstaande	4,1	3,6	4,3	3,7
- alleenstaande actieve	0,8	0,0	1,5	2,6
- 2 bejaarden	10,1	11,9	7,2	5,9
- 1 actieve, 1 bejaarde	1,1	1,9	2,1	3,4
- 2 actieven	5,7	3,2	6,6	11,5
- 2 actieven, 1 kind	8,1	5,1	14,0	15,9
- 2 actieven, 2 kinderen	20,1	21,2	17,6	23,3
- 2 actieven, 3 kinderen	16,5	17,6	17,1	10,2
- 1 actieve, kind(eren)	7,6	9,9	3,1	2,7
- overige	26,1	25,6	26,4	20,8
12. <i>Statuut woning</i>				
- eigenaar	39,9	28,2	50,1	69,3
- huurder	56,0	65,2	48,1	28,9
- andere	4,1	6,6	1,8	1,8

- * langdurig bestaansonzeker : bestaansonzeker op beide tijdstippen van de bevraging.
 tijdelijk bestaansonzeker : bestaansonzeker op één van beide tijdstippen van de bevraging.
 langdurig bestaanszeker : bestaanszeker op beide tijdstippen van de bevraging.

5.3. Positieve en negatieve 'life-events'

In deze sectie wordt het effect van enkele belangrijke 'life-events' op het inkomen, de welvaart en de bestaanszekerheid bestudeerd. Meer bepaald worden in tabellen 15 t.e.m. 19 de effecten gekwantificeerd van echtscheiding, huwelijk, gezinsuitbreiding, het verlaten van het ouderlijk huis, de pensionering en het werkloos, ziek of invalide worden van het gezinshoofd. Deze tabellen geven een antwoord op de vraag, welke de inkomens-, welvaarts- en bestaanszekerheidspositie is van individuen en huishoudens vòòr en nà het optreden van de beschouwde transities.

De gevolgen van transities die het verdienvermogen van gezinshoofden aantasten (werkloosheid, ziekte- en invaliditeit, pensionering) zijn groter dan de gevolgen van negatieve gezinstransities (echtscheiding, verweduwing en het verlaten van het ouderlijk huis). De stijging van het bestaansonzekerheidsrisico bij negatieve arbeidstransities bedraagt gemiddeld 97% (CSB-norm) of 240% (EG-norm); bij

echtscheiding, verweduwing en verlaten van het ouderlijk huis stijgt het risico met 87% (CSB-norm) of 106% (EG-norm) (zie tabel 15).

Tabel 15. Het effect van negatieve transitie bij het gezinshoofd op het feitelijk inkomen, het gestandaardiseerd inkomen en het armoederisico bij individuen volgens CSB- en EG-norm, België, 1985-1988 (1)

Transitie bij het gezinshoofd	aan-tal	inkomen %verschil		bestaansonzekerheidsrisico					
		feit.	gest.	CSB			EG		
				'85	'88	%verschil	'85	'88	%verschil
Negatieve gezinstransities (2)	359	-39,1	-11,1	13,3	24,9	+87,2	5,3	10,9	+105,7
Negatieve tewerkstellingstransities (3)	479	-20,0	-17,8	19,9	39,2	+97,0	5,3	18,0	+239,6

- (1) Tabel is als volgt te lezen : bij 359 individuen is het gezinshoofd van het gezin waarin zij leefden, tussen 1985 en 1988 gescheiden, overleden, of heeft het ouderlijk huis verlaten. Het feitelijk en gestandaardiseerd inkomen daalden resp. met 39,1% en 11,1%. Volgens de C.S.B.-norm bevond 13,3% van deze individuen zich in 1985 in armoede; in 1988 was dit percentage 24,9%, hetgeen een stijging van het armoederisico met 87,2% betekent. Het percentage armen volgens de E.G.-norm steeg van 5,3% tot 10,7%; een stijging met 105,7%.
- (2) Echtscheiding, overlijden, het ouderlijk huis verlaten.
- (3) Overgang tewerkgesteld - niet tewerkgesteld.

De meest risico-volle gezinstransitie is ongetwijfeld de echtscheiding. Het inkomensverlies bij echtscheiding bedraagt gemiddeld 37% en het armoederisico stijgt met 88% (CSB-norm) of 200% (EG-norm). De gevolgen van verweduwing zijn iets minder groot : na overlijden van de partner daalt het inkomen met ongeveer 31% en het armoede-risico stijgt met 74% (CSB-norm) of 3% (EG-norm).

Tot de risico-volle gezinstransities dient ook het verlaten van het ouderlijk huis gerekend te worden. Voor jongeren die alleen gaan wonen stijgt het bestaansonzekerheidsrisico met 86% (CSB-norm) of 91% (EG-norm); jongeren die huwen of gaan samenwonen zien hun armoede-risico stijgen met 104% (CSB-norm) of 91% (EG-norm). De cijfers betreffende de uitgangsposities wijzen overigens uit dat jongeren die het ouderlijk huis verlaten middels het huwelijk of het ongehuwd samenwonen uit hogere inkomens- en welvaartsgroepen afkomstig zijn dan zij die alleen gaan wonen.

Tabel 16. Het effect van veranderingen in gezinssamenstelling op het feitelijk inkomen, het gestandaardiseerd inkomen en het armoederisico bij individuen volgens de CSB- en de EG-norm, België, 1985-1988.

Gezins-samenstelling	aan-tal	inkomen %verschil		bestaansonzekerheidsrisico					
		feit.	gest.	CSB			EG		
				'85	'88	%over-schil	'85	'88	%over-schil
<i>1. Geen verandering</i>									
- koppel	5.493	+7,2	+6,7	16,4	17,0	+3,7	5,9	6,8	+15,3
- alleenstaande	754	+5,4	+5,6	32,7	42,9	+31,2	6,9	6,9	+0,0
<i>2. Verandering bij gezins-hoofd of partner</i>									
- koppel-alleenst.									
- na overlijden	102	-31,2	-7,6	17,7	30,8	+74,0	6,5	6,7	+3,1
- na echtscheiding	75	-36,8	-15,7	14,2	26,7	+88,0	2,7	8,1	+200,0
- alleenst.-niet-alleenst.									
- in partnerrelatie	51	+81,9	+24,2	26,3	12,8	-51,3	1,2	0,0	-100,0
- in ruimer gezins-verband	59	+67,6	+22,8	35,9	22,5	-37,3	15,2	8,1	-46,7
<i>3. Veranderingen bij kinderen of anderen</i>									
- nieuw lid(en) door geboorte	605	+7,9	-7,3	16,1	13,4	-16,8	6,2	6,3	+1,6
- nieuw lid(en)	119	+29,2	+12,4	32,9	13,6	-58,7	9,5	9,0	-5,3
- pers(o)n(en) geen lid meer	680	-19,2	-5,1	15,0	18,6	+24,0	6,4	3,4	-46,9
<i>4. Kind verlaat ouderlijk huis</i>									
- als alleenstaande	49	-61,2	-19,4	12,0	22,3	+85,8	8,9	17,0	+91,0
- in partnerrelatie	132	-39,0	-12,7	9,9	20,2	+104,0	4,4	13,6	+209,1

Lezing tabel : zie tabel 15.

De analyse van de gevolgen van gezinstransities voor alleenstaanden lijkt er tenslotte op te wijzen dat het huwelijk de meest positieve gevolgen heeft (het armoede-risico daalt met 51% volgens de CSB-norm of 100% volgens de EG-norm); het gaan leven in een ruimer gezinsverband is minder effectief (armoede-risico daalt met 37% volgens CSB-norm of 47% volgens EG-norm) en is bovendien een oplossingsmechanisme voor hoge risicogroepen (het armoede-risico bij deze alleenstaanden voor transitie is veel hoger dan voor diegenen die huwen).

Het verlies van het arbeidsinkomen van het gezinshoofd door werkloosheid, ziekte, invaliditeit of pensionering levert een gemiddelde daling van het gezinsinkomen op van ongeveer 20%. Dit cijfer geeft een indicatie van de feitelijke vervangingsratio op huishoudniveau van de beschouwde vervangingsinkomens.

De sterkste inkomens- en welvaartsdaling doet zich voor bij ziekte en invaliditeit (gezinsinkomen -26%; armoede-risico +97% volgens de CSB-norm). Bij werkloosheid van het gezinshoofd bedraagt het inkomensverlies op gezinsniveau 23% en stijgt het armoede-risico met 140% volgens de CSB-norm of 215% volgens de EG-norm. De onmiddellijke gevolgen van pensionering van het gezinshoofd zijn minder groot: het gezinsinkomen daalt met gemiddeld 17% terwijl het armoederisico stijgt met 24% volgens de CSB-norm.

Tabel 17. Het effect van veranderingen in de tewerkstellingssituatie van het gezinshoofd op het feitelijk inkomen, het gestandaardiseerd inkomen en het armoederisico bij individuen volgens de CSB- en EG-norm, België, 1985-1988.

Tewerkstellings-situatie gezinshoofd	aan-tal	inkomen %verschil		bestaansonzekerheidsrisico						
		CSB	EG	'85	'88	%over-schil	'85	'88	%over-schil	
1. Geen verandering										
- tewerkgesteld	5.272	+4,6	+5,4	8,9	8,5	-4,5	2,1	2,5	19,0	
- niet-tewerkgesteld	1.859	+1,4	+3,7	36,3	41,5	+14,3	14,2	14,2	+0,0	
- werkloos	244	+6,6	+9,2	68,3	72,2	+5,7	50,0	46,8	-6,4	
- ziek of invalide	177	+1,2	+2,3	42,6	34,7	-18,5	9,2	8,7	-5,4	
- pensioen	1.432	+0,7	+3,0	28,2	35,1	+24,5	6,7	7,3	+9,0	
2. Overgang tewerk-gesteld naar										
- niet tewerkgesteld	479	-20,0	-17,8	19,9	39,2	+97,0	5,3	18,0	+239,6	
- werkloos	167	-22,6	-19,3	25,9	62,1	+139,8	10,3	32,4	+214,6	
- ziek of invalide	59	-25,6	-23,0	25,8	49,8	+93,0	0,0	34,1	-	
- pensioen	253	-17,3	-16,0	13,5	16,8	+24,4	0,7	3,1	+342,9	
3. Andere veranderingen										
- werkloos-tewerkgest.	152	+40,2	+35,4	64,1	28,7	-55,2	30,7	1,9	-93,8	
- ander sociaal zekerheidsstatuut	154	-2,5	+2,3	39,5	45,4	+14,9	19,2	18,9	-1,6	

Lezing tabel: zie tabel 15

Er weze ook opgemerkt hoe sterk de startposities verschillen van degenen die recent hun arbeidsinkomen verloren door werkloosheid, ziekte, invaliditeit of pensionering : volgens de CSB-norm bedraagt het percentage bestaansonzekereren vóór pensionering 13% en vóór ziekte en werkloosheid 26%. Dienovereenkomstig is de uitkomst van de transitie relatief veel slechter voor werklozen (62,1% bestaansonzekereren) en zieken of invaliden (50% bestaansonzekereren) dan voor gepensioneerden (17% bestaansonzekereren).

Het vinden van werk na werkloosheid doet het gezinsinkomen stijgen met 40% en halveert het armoede-risico. Dit risico blijft echter aanzienlijk hoger dan het bestaansonzekerheidsrisico van tewerkgestelden die gedurende de beschouwde periode niet werkloos waren. Overigens blijkt hier dat de positieve transities zich meer voordoen bij werklozen met een minder hoog bestaansonzekerheidsrisico : het percentage bestaansonzekereren bij diegenen die werkloos bleven bedraagt 66%, het overeenkomstig percentage onder de werklozen die werk vonden is 10-procentpunten lager.

Tabel 18. Het effect van veranderingen in aantal inkomens-trekkers op het feitelijk inkomen, het gestandaardiseerd inkomen en het armoederisico bij individuen volgens de CSB- en de EG-norm, België, 1985-1988.

Aantal inkomens-trekkers		aan-tal	inkomen %overschil		bestaansonzekerheidsrisico					
1985	1988		feit.	gest.	CSB			EG		
					'85	'88	%over-schil	'85	'88	%over-schil
1	1	2.737	+1,9	+2,5	32,4	36,6	+13,0	11,2	11,6	+3,6
	2	829	+25,4	+22,9	29,7	17,1	-42,4	11,6	7,4	-36,2
	3/+	162	+59,0	+51,6	23,6	6,4	-72,9	8,1	2,3	-71,6
2	1	601	-24,9	-77,7	17,4	35,1	+101,7	5,8	12,6	+117,2
	2	3.034	+5,2	+4,0	5,3	5,6	+5,7	1,7	1,8	+5,9
	3/+	271	31,6	+30,4	9,7	1,8	-81,4	0,8	1,0	+23,0
3/+	1	67	-60,8	-41,3	0,0	41,9	-	0,0	14,4	-
	2	247	-36,9	-24,2	3,1	15,8	+409,7	0,0	17,5	-
	3/+	227	+1,5	+4,1	2,6	0,6	-76,9	0,0	0,6	-

Lezing tabel : zie tabel 15

Tabel 19. Het effect van veranderingen in aantal tewerkgestelden op het feitelijk inkomen, het gestandaardiseerd inkomen en het armoederisico bij individuen volgens de CSB- en de EG-norm, België, 1985-1988.

Aantal tewerkgestelden		aan-tal	inkomen %verschil		bestaansonzekerheidsrisico					
1985	1988		feit.	gest.	CSB			EG		
					'85	'88	%over-schil	'85	'88	%over-schil
0	=	1.632	+0,5	+2,1	40,8	47,4	+16,2	15,2	15,4	+1,3
	+	252	+52,4	+48,5	63,3	27,5	-56,6	28,3	6,1	-78,4
1	=	2.163	+4,9	+6,0	17,3	16,0	-7,5	4,5	4,3	-4,4
	+	587	+34,5	+30,6	16,6	5,9	-64,5	3,9	3,0	-23,1
	-	431	-25,9	-22,0	25,2	51,5	+104,4	8,8	25,0	+184,1
2/+	=	2.215	+7,3	+6,4	1,5	1,4	-6,7	0,6	0,3	-50,0
	+	92	+22,1	+20,8	0,0	0,0	-	0,0	0,0	-
	-	801	-28,2	-19,1	4,5	16,1	+257,8	1,4	6,5	+364,3

Lezing tabel : zie tabel 15

= gelijk aantal tewerkgestelden

+ groter aantal tewerkgestelden

- kleiner aantal tewerkgestelden

6. DE BELGISCHE ARMOEDE EN BESTAANSONZEKERHEID IN DE EUROPESE CONTEKST

Het hier voorgestelde onderzoek kadert in een ruimer *Europees onderzoeksproject* (Europass genoemd) waarbij het Centrum voor Sociaal Beleid als coördinator fungeerde, en waarbij vergelijkbare analyses werden uitgevoerd in 7 verschillende landen en regio's : België, Nederland, Luxemburg, Ierland, Lorraine, Catalonië en Griekenland. In wat volgt lichten we hieruit de belangrijkste resultaten met het oog op de positionering van België in de Europese context (13).

Voor wat de omvang van armoede en bestaansonzekerheid betreft kunnen de bestudeerde landen (en regio's) in twee groepen verdeeld worden : de Benelux-landen met een vrij klein aantal armen en een geringere inkomensongelijkheid enerzijds en Catalonië, Ierland en Griekenland waar het aantal armen minstens tweemaal zo hoog is, anderzijds. Lotharingen situeert zich tussen beide groepen (zie tabel 20).

Tabel 20: Percentage huishoudens en personen onder de armoedelij n in de lidstaten van de EG, volgens de EG-armoedelij n in het midden van de jaren tachtig.

	Eurostat (1)		O'Higgins (2)		Europass (3)	
	% indi- viduen	% huis- houdens	% indi- viduen	% huis- houdens	% huis- houdens	langdurige bestaans- onzeker- heid (4)
België	7,1	6,3	7,2	6,3	6,1	2,4
Nederland	9,6	6,9	5,3	7,4	7,2	2,6
Luxemburg	-	-	7,9	7,6	7,6	4,4
Denemarken	7,9	8,0	14,7	14,7	-	-
Duitsland	10,5	10,3	8,5	7,4	-	-
Verenigd Koninkrijk	14,6	14,1	11,7	11,7	-	-
Frankrijk	19,1	18,0	17,5	14,5	10,8*	-
Ierland	18,4	18,5	22,0	20,0	17,2	10,2
Spanje	20,9	20,3	20,0	20,0	15,1**	-
Griekenland	21,5	20,5	24,0	24,0	19,9	-
Portugal	32,4	31,4	28,0	28,0	-	-
Totaal E.G.	14,7	14,0	13,9	12,1	-	-

* Enkel Lorraine

** Enkel Catalonië

(1) Eurostat, 1990.

(2) O'Higgins, Jenkins, 1990.

(3) Deleeck, e.a., 1991c.

(4) % bestaansonzekere huishoudens in beide ondervragingsgolven.

Vergeleken met haar Benelux-partners neemt België een gunstige positie in: voor zover gemeten met de EG-norm telt België minder bestaansonzekeren dan Nederland en Luxemburg. De langdurige armoede in België is ongeveer even omvangrijk als in Nederland, maar wellicht lager dan in Luxemburg. Ook de graad van inkomensongelijkheid is er kleiner (tabel 21). Deze resultaten komen overeen met deze van Eurostat (1990) en van O'Higgins en Jenkins (1990).

Tabel 21. Inkomensongelijkheid in enkele lidstaten van de EG, op basis van de Theil- en Gini-coëfficiënten.

	Gini	Theil
België, 1985	0.277	0.120
Nederland, 1986	0.292	0.138
Luxemburg, 1986	0.284	0.130
Frankrijk (Lorraine), 1986	0.319	0.144
Ierland, 1987	0.379	0.233
Spanje (Catalonië), 1988	0.339	0.189
Griekenland, 1988	0.409	0.335

Met betrekking tot de sociaal-economische kenmerken van armoede en bestaansonzekerheid kan voor alle landen geconstateerd worden dat huishoudens waarvan het *gezinshoofd werkloos* is, geconfronteerd worden met een sterk verhoogd armoede-risico. De risico's voor werkloze gezinshoofden in België zijn hoger dan de percentages die voor Nederland worden opgetekend (26% versus 19%, volgens de EG-norm), maar aanzienlijk lager dan deze van andere landen (Luxemburg: 41%; Ierland: 59%; Lorraine: 41%; Catalonië: 43% en Griekenland: 36%). Wanneer het *gezinshoofd ziek of invalide* is, is het armoede-risico lager, maar nog steeds zeer aanzienlijk. Ook hier geldt de vaststelling dat de situatie in België beter is dan deze van de andere bestudeerde landen (met uitzondering van Nederland waar het opgetekende risico gelijk is aan dat voor België). De resultaten voor de huishoudens waarvan het gezinshoofd *gepensioneerd* is zijn minder eenduidig. In België, Luxemburg en Lorraine zijn volgens de EG-norm de armoederisico's voor bejaarde gezinshoofden ongeveer gelijk aan de gemiddelde risico's voor de hele bevolking; in Nederland en Ierland zijn ze zelfs aanzienlijk lager dan het gemiddelde. In Catalonië en Griekenland daarentegen hebben ook de bejaarden een verhoogd armoederisico, zij het in mindere mate dan de werklozen, zieken en invaliden. Verhoogde armoede-risico's worden ook teruggevonden bij *éénoudergezinnen*, vooral wanneer er meerdere kinderen ten laste zijn. De situatie van de Belgische éénoudergezinnen is aanzienlijk beter dan in Luxemburg maar slechter dan in Nederland. Algemeen treden ook de *volledige, kinderrijke gezinnen* als belangrijke risico-groepen naar voren. Dit geldt echter in veel mindere mate voor België, waar de armoedepercentages voor koppels met 3 of meer kinderen aanzienlijk lager zijn dan in de andere bestudeerde landen (België: 8,5%;

Nederland : 19,1%; Luxemburg : 17,4%; Lorraine : 13,1%; Ierland : 34,3%; Catalonië : 17,7%; Griekenland : 37,6%).

7. SAMENVATTING EN BESLUIT

1. De *omvang van de inkomensongelijkheid* in België kan als volgt worden samengevat : het beschikbaar inkomen van de 10% rijkste huishoudens is gemiddeld zeven keer hoger dan dat van de 10% armste huishoudens. De eerste fase van conjuncturele heropleving (1985-1988) is gepaard gegaan met een lichte toename van de ongelijkheid. Deze toename is geheel te wijten aan de stijging van de ongelijkheid bij bejaarden.
2. In 1988 was ongeveer 22% van de huishoudens 'bestaansonzeker' (inkomen lager dan de socio-vitale minima van het CSB) en 6% 'arm' (inkomen lager dan de strenge EG-armoede-norm). In de tijd zijn deze aantallen zeer stabiel (ongeveer gelijke percentages in 1976, 1982, 1985 en 1988).
3. Vergelijken met haar Benelux-partners neemt België een gunstige positie in : voor zover gemeten met de EG-norm telt België minder bestaansonzekeren dan Nederland en Luxemburg. In Catalonië, Ierland en Griekenland is het aantal armen en bestaansonzekeren minstens tweemaal zo hoog dan in de Benelux-landen.
4. Het aantal *langdurig bestaansonzekeren en armen* is veel geringer. Door enkel die individuen die op twee meetmomenten een tekort aan middelen hebben als arm te beschouwen registreert de CSB-panel, volgens de EG-norm 2,8% armen en volgens de CSB-norm 10,8% bestaansonzekeren. De langdurige armoede in België is ongeveer even omvangrijk als in Nederland, maar wellicht lager dan in Luxemburg en (vooral) Ierland.
5. De bewering dat de omvang van de 'echte' armoede veel geringer is dan eenvoudige metingen op één bepaald ogenblik laten vermoeden lijkt dus gegrond. Negatief leren dezelfde cijfers echter ook dat een veel groter aantal individuen dan vermoed gedurende hun levensloop geconfronteerd wordt met een (al dan niet langdurige) periode van armoede of bestaansonzekerheid.

6. Hoewel de omvang en het *profiel van armoede en bestaansonzekerheid* erg stabiel zijn, deden er zich gedurende de voorbije 15 jaar een aantal belangrijke *structurele veranderingen* voor. De belangrijkste ontwikkeling sedert 1975 is ongetwijfeld de verbetering - zowel absoluut als relatief - van de inkomenspositie van bejaarden.
7. In het licht van de longitudinale cijfers dient de problematiek van de armoede onder jongeren (en de verjonging van de armoede) gerelativeerd te worden. Bestaanszekere jongeren hebben immers i.t.t. bestaanszekere bejaarden zeer goede kansen om deze situatie in een relatief korte periode te ontgroeien. Derhalve is de langdurige armoede onder jongeren aanzienlijk lager dan onder bejaarden.
8. De *dualiseringshypothese* (begrepen als een tweedeling van de samenleving tussen aan de ene kant een grote minderheid met relatief laag inkomen uit de sociale zekerheid en aan de andere kant een kleine meerderheid met relatief hoog inkomen uit arbeid) wordt door de empirie verworpen. Er is wel een verscherping van de tegenstellingen tussen gezinnen waarvoor de sociale zekerheid de enige bron van inkomen is (éénverdieners, éénoudergezinnen en alleenstaanden) en gezinnen die hetzij van één arbeidsinkomen leven, hetzij van meerdere inkomens, uit arbeid of uit sociale zekerheid.
9. In het bijzonder dient de ernst van de situatie bij *werkloze ééninkomensgezinnen* en *alleenstaande ouders* te worden benadrukt. Beide groepen hebben een uitzonderlijk hoog armoederisico en bovendien blijken de kansen om deze situatie te ontgroeien zeer klein. De situatie van de Belgische éénoudergezinnen en werkloze ééninkomensgezinnen is aanzienlijk slechter dan in Nederland, maar beter dan in andere EG-landen (Luxemburg inclusief).
10. Na 15 jaar onderzoekswerk komen wij tot het besluit dat de werkelijkheid niet te vatten is in eenvoudige tweedelingen (armen en niet-armen; oude en nieuwe armoede; mannen en vrouwen; jongeren en ouderen; één- en meerinkomensgezinnen; werkenden en niet-werkenden). Er zijn vele breuklijnen die elkaar op bepaalde ogenblikken in de levensloop doorkruisen en leiden tot een grote mobiliteit en vele positieve en negatieve transities (van arm naar niet-arm en omgekeerd).

Beleidsmatig leidt dit tot een dubbele conclusie. Ten eerste zal, vanwege de ingewikkeldheid van de sociale ongelijkheidsproblematiek het toekomstig herverdelingsbeleid niet kunnen geleid worden door eenvoudige principes (zoals bijvoorbeeld beoogd door het basisinkomen). Veeleer zal een diversificatie van het instrumentarium noodzakelijk zijn (categoriaal, naar risico's en risico-duur) alsmede een geïntegreerde actie op diverse terreinen van het sociale beleid.

Ten tweede (en samenhangend met het voorgaande) zal, vanwege de zeer hoge kostprijs en de blijvende ontoereikendheid van de sociale zekerheid het herverdelingsbeleid in de toekomst meer door de solidariteitsgedachte moeten worden geïnspireerd, vooral ten gunste van de gekende risicogroepen (bejaarde en werkloze ééninkomensgezinnen en éénoudergezinnen) maar ook ten gunste van minder gekende en minder zichtbare risico-groepen (vooral werkende ééninkomensgezinnen en volledige gezinnen met meerdere kinderen).

De internationale en interregionale analyses leiden tenslotte tot de zeer belangrijke (maar moeilijk) te beantwoorden vraag naar de territoriale afbakening van de solidariteit. De vaststelling dat België zeer behoorlijk scoort in de Europese context moet het geloof sterken in onze sociale zekerheid en het zou een aansporing moeten zijn om de sterke kanten van ons systeem te expliciteren, zowel op het nationale als op het internationale forum. Dezelfde cijfers moeten echter ook het besef doen groeien dat de herverdelingsdiscussie van de toekomst niet meer alleen door regionale en nationale, maar in toenemende mate ook door internationale overwegingen zal moeten worden geleid.

VOETNOTEN

- (1) Voor het volledig verslag van het onderzoek verwijzen we naar Deleeck, e.a., 1991b; voor een recente vergelijking tussen Vlaanderen en Wallonië naar Deleeck (ed.), 1991a; en voor een specifieke analyse van de vermogensinkomens naar Meulemans en Marannes, 1991.
- (2) Het totaal beschikbaar inkomen wordt in de CSB-enquête bevraagd op maandbasis en omvat voor alle leden in het huishouden, de netto-lonen en wedden uit hoofd- en bijberoep, het netto-bedrijfsinkomen voor de zelfstandigen, sociale zekerheidsuitkeringen (invaliditeit, arbeidsongeschikt-

heid, pensioen, werkloosheid en kinderbijslag) en diverse inkomens (zoals militievergoeding, OCMW-steun en verhuuropbrengsten).

- (3) Er weze opgemerkt dat er verschillende schalen bestaan met elk hun eigen voor- en nadelen. De hier gehanteerde schaal heeft als voordeel dat zij dichtbij het geometrisch gemiddelde ligt van de belangrijkste equivalentieschalen die in het buitenland werden ontwikkeld en aansluit bij diverse voor België berekende schalen. Zij werd ontleend aan : OECD, 1976.
- (4) Om de mate van inkomensongelijkheid in één getal uit te drukken bestaan verscheidene methoden (zie bijvoorbeeld Sen, 1973). Twee van de meest gangbare coëfficiënten zijn de Gini- en de Theil-coëfficiënten, respectievelijk gedefinieerd als :

$$G = \frac{2}{n^2 m} \sum_{i=1}^n \left(i - \frac{(n+1)}{2}\right) Y_i ; \quad T = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \left(\frac{Y_i}{m}\right) \log\left(\frac{Y_i}{m}\right)$$

met : G = Gini-coëfficiënt
 T = Theil-coëfficiënt
 n = aantal eenheden
 Y_i = inkomen van eenheid i
 m = gemiddeld inkomen

- (5) Zie Deleeck, e.a., 1986.
- (6) Deze nivellering van de intergenerationele inkomensverschillen komt niet tot uiting in een daling van de tussengroepsongelijkheid tussen actieven en bejaarden, omdat deze laatste niet alleen afhankelijk is van het verschil in gemiddeld inkomen, maar ook van het aandeel van de bejaarde gezinnen in de bevolking (hetgeen gestegen is).
- (7) Voor een overzicht zie : Van Den Bosch & Meulemans, 1988; Deleeck & Van Den Bosch, 1990.
- (8) De EG-armoedelijc zoals hier gedefinieerd is een verdere uitwerking door O'Higgins en Jenkins van de armoedelijc welke in het eerste EG-programma tegen armoede werd gehanteerd, zie : O'Higgins & Jenkins, 1990.
- (9) Eenzelfde verandering van de normen over de gezinstypes werd vastgesteld voor Vlaanderen tussen 1976 en 1985, zie Deleeck, e.a., 1986.
- (10) Deleeck, e.a., 1980.
- (11) Deze kenmerken hebben betrekking op het jaar 1985 en zijn dus voor vele huishoudens gewijzigd op het tweede tijdstip van bevraging. De directe effecten van deze veranderingen op de armoederisico's wordt in deze analyse niet gemeten. Ze vormen het onderwerp van de volgende sectie.

- (12) Dit is een voorlopige conclusie, nadat huishoudens gedurende een nog korte tijdsspanne van drie jaren werden gevolgd. In de Verenigde Staten, waar gegevens beschikbaar zijn voor een langere periode (10 jaren), werden wél verschillen gevonden tussen het profiel van tijdelijke en langdurige armen (zie Duncan, 1984).
- (13) Deleeck, e.a., 1991c.

BIBLIOGRAFIE

- Bane, M., D. Ellwood (1986) 'Slipping Into and Out of Poverty : The Dynamics of Spells', *The Journal of Human Resources*, 21 (1) : 1-23.
- Burkhauser, R., J. Butler, K. Holden (1990) *How the Death of a Spouse Affects Economic Well-being After Retirement: A Hazard Model Approach*. Ongepubliceerd paper.
- Cantillon, B. (1990) *Nieuwe behoeften naar Zekerheid. Vrouw, gezin en inkomensverdeling*. Leuven/Amersfoort : Acco.
- Deleeck, H., J. Berghman, P. Van Heddegem, L. Vereycken (1980) *De sociale zekerheid tussen droom en daad. Theorie, onderzoek, beleid*. Antwerpen/Deventer : Van Loghum Slaterus.
- Deleeck, H., B. Cantillon, L. De Lathouwer, K. Van Den Bosch, e.a. (1986) 'Indicatoren van de sociale zekerheid 1976-1985 (globale resultaten)', *Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid*, 4-5.
- Deleeck, H., L. De Lathouwer, B. Meulemans, e.a. (1989) *Social Indicators of Social Security : Belgium, 1985-1988*. Rapport aan de Commissie van de E.G., Centre of Social Policy, University of Antwerp.
- Deleeck, H., K. Van Den Bosch (1990) 'The measurement of poverty in a comparative context : empirical evidence and methodological evaluation of four poverty lines in seven EC-countries', pp. 153-186 in R. Teekens, B.M.S. Van Praag (reds.), *Analysing Poverty in the European Community, Policy issues, research options and data sources*. Luxembourg : Eurostat.
- Deleeck, H. (ed.) (1991a) *Sociale Zekerheid en Federalisme*. Brugge : Die Keure.
- Deleeck, H., B. Cantillon, B. Meulemans, K. Van Den Bosch (1991b) 'Sociale Indicatoren van de Sociale Zekerheid 1985-1988', *Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid* (nog te verschijnen).
- Deleeck, H., K. Van Den Bosch, L. De Lathouwer, e.a. (1991) *Indicators of Poverty and Adequacy of Social Security*. Rapport aan de Commissie van de E.G., Centre of Social Policy, University of Antwerp.

-
- Duncan, G. (1984) *Years of Poverty, Years of Plenty*. Michigan : Ann Arbor, The Survey Research Center, University of Michigan.
- Meulemans, B., F. Marannes (1991) 'Het vermogen van de Belgische huishoudens in 1988; enkele verdelingsaspecten', *Tijdschrift voor Sociologie*, 12 (3/4) : 369-415.
- OECD (1976) *Public expenditure on Income Maintenance Programmes*. Paris : Studies in Resource Allocation, 3.
- O'Higgins, M., S. Jenkins (1990) 'Poverty in the EC 1975, 1980, 1985', pp. 187-211 in R. Teekens, B.M.S. Van Praag (reds.), *Analysing Poverty in the European Community*, Policy issues, research options and data sources, Luxembourg : Eurostat.
- Sen, A. (1973) *On Economic Inequality*. Oxford : Clarendon Press.
- Van Den Bosch, K, B. Meulemans (1988) *Armoede, een meetbaar begrip ? Een vergelijking van verschillende armoedelijnen*. Antwerpen : Centrum voor Sociaal Beleid.

BIJLAGE. Technische kaart : De Belgische Socio-Economische Panel.*Organisatie*

Conceptie, uitwerking,
gegevensverwerking
en analyse :

Centrum voor Sociaal Beleid,
Universiteit Antwerpen (UFSIA)

Veldwerk :

Dimarso (Gallup Belgium), Brussel

Financiering :

- Ministerie van Sociale Voorzorg
- Commissie van de E.G.
- Ministerie voor Wetenschapsbeleid

Opzet

Jaren van bevraging :

1985, 1988, 1991

Steekproef :

Steekproef van private huishoudens in België,
representatief voor huishoudens én individuen.

Omvang :

6.471 in 1985 (gerealiseerd).

Wie wordt gevolgd in
de panel ?

Alle personen die zich in 1985 in een steekproef-
huishouden bevonden, en hun kinderen, worden
gevolgd (tenzij bij emigratie).

Herweging :

In 1988 werden de resultaten herwogen om te
corrigeren voor effecten van de opvolgingsregels
en van de non-respons, rekening houdend met
een groot aantal kenmerken van het gezin.

Bevraging

Wijze van bevraging :

Persoonlijke interviews, in 1988 ook schriftelijk
via de post.

Wie wordt bevraagd :

1985, 1988 : hoofd van het huishouden.
1991 : alle leden van het huishouden van 18 jaar
en ouder.

- Wat wordt bevraagd :
- Demografische kenmerken van alle leden van het huishouden.
 - Tewerkstellingsituatie van alle leden.
 - Inkomens van het huishouden en van alle leden in laatste maand.
 - Indicatoren van het vermogen.
 - Indicatoren van de kwaliteit van de woning en van de levensstijl (comfort).
 - Subjectieve evaluatie van het inkomen.

Toegang tot gegevens

- Wie heeft toegang :
- Alle wetenschappelijke onderzoekers in België en elders, mits mededeling van het doel van het onderzoek.

Welke bestanden zijn beschikbaar :

- oorspronkelijke gegevens : Bestanden voor 1985 en 1988, zowel op basis van individuen als van huishoudens.
Gekoppelde bestanden 1985-1988, zowel op basis van individuen als van huishoudens.
- gerapporteerde gegevens : Bestanden houdende de sociale indicatoren reeksen 1976-1985-1988.

- Vorm van de gegevens : als SPSSx - of SAS-systemfile of in ASCII-vorm.